FÖRENINGEN FÖR SKELLEFTEFORSKNING

SKEFO

SKELLEFTEBYGDEN

2002/1

Skellefteå museum, Nordanå

Skellefteå april 2002

SKELLEFTEBYGDEN 2002/1

utgiven av
Föreningen för Skellefteforskning – SKEFO

Redaktör:
Harry Åkesson

Bilder
Pärmen: Huvudentrén till Museet Nordanå (SKEFOs hemadress)
(Foto: Harry Åkesson)

Övriga bilder i skriften:
Där inte annat anges är upphovsman okänd.

Skellefteå i april 2002
Skellefteå: Kommuntryckeriet

INNEHÅLL

Kapitel	Författare	Sida
Innehåll		1
Förord/Redaktionellt	Rolf Granstrand/Harry Åkesson	2
I Ernst Westerlunds fotspår		3
Pristagarens tack	Peter Gustafsson	4
På isiga vägar i lappmarken	Ernst Westerlund	6
Vandringsleden/kyrkstigen Brännvattnet – Gummark – Lund	Göran Wahlberg	8
Stockholmshandlare satte fart på Skellefteå ...	Per André	10
Hemsidor		14
Bondhammars bruk och såg	Britt-Mari Nordström Ulf Mannberg	15
Herrnutismen i Skellefteå	Britt-Mari Nordström	18
Johanna Berglunds dagbok	Harry Åkesson	23
Hälsningar från Amerika	Mathilda Holmqvist	29
Glimtar från Norrböle	Thore Sjögren	34
Förr i tin da fanns he tin	Barbro Viklund	39
Malå lokalhistoriska dagar		40
SKEFO Verksamhetsåret 2001		43
Lästips mm		7 o.33

Förord

Ordförande Rolf Granstrand

Återseenden !

Ja, det är titeln på Erik Forsgrens nyutkomna bok om den period när den norrländska televisionen etablerades med bas på Lingonstigen i Skellefteå. Och det är betydligt mer än en krönika över uppmärksammade TV-inslag inspelade med enklast tänkbara utrustning; Erik Forsgren redovisar också återbesök på de platser och hos de personer, som var med under pionjäråren i slutet av femtiotalet. Boken utgör i själva verket en tämligen heltäckande nutidshistoria för Norr- och Västerbotten och – tillsammans med en video med Forsgrens gamla Aktuelltinslag – ett utomordentligt utgångsmaterial för studiecirklar. Kan beställas via SKEFO.

Den – för oss lokalhistoriskt intresserade – mångtydiga titeln Återseenden kanske också kan sägas gälla för detta innehållsrika nummer av Skelleftebygden. En rad av bygdens mest kreativa och produktiva lokalhistoriker medverkar med artiklar kring sina specialintressen.
Så t.ex. Britt-Marie Nordström, som fortsätter sin genomgång av pietiska och herrnhutiska inflytelser under andra halvan av 1700- talet, vilken ju kan ses som en verklig guldålder i Skelleftebygden. Artikeln, som skrevs för några år sedan, har fått särskild aktualitet genom att P.O.Enqvists nyutkomna "Lewis resa" tar sin utgångspunkt i begravningen av Efraim Markström från Gamla Falmark på den herrnhutiska begravningsplatsen på södra Jylland! Bygdens fortsatta industriella utveckling under 1800- talets första hälft belyses i två artiklar; dels Britt-Marie Nordströms och Ulf Mannbergs om det märkliga försöket att etablera en bruksrörelse på skogen mellan Varuträsk och Ersmark och dels Per Andrés om den driftige industriidkaren CF. Liljewalch, som gjort avtryck även i Skelleftebygden. Göran Wahlberg ingår i en grupp, som försöker återfinna och rekonstruera en del av de gamla kyrkstigar, som under århundraden hållits öppna av människor på väg till och från socknens centrum vid kyrkan. Här bjuds en aptitretare inför sommarens upptäckarfärder !
Thore Sjögren bjuder på några glimtar från ett pågående forskningsarbete om Norrböleområdet, vilket alltså står närmast i tur i hans systematiska inventering och dokumentation av stadens olika delar. Vi får också några spännande exempel på hur Skelleftebygden berördes av emigrationsrörelsen kring förra sekelskiftet, en artikel signerad av journalisten Ernst Westerlund (Aramis) samt några reflektioner kring skelleftebondskans ställning av Barbro Viklund, som tagit vid efter Sture Karlsson som författare till Kvarnspelet. Samt några rapporter från höjdpunkter under det gångna året, bl.a. de lokalhistoriska dagarna i Malå samt "I Ernst Westerlunds fotspår ...", dvs. hembygdsrörelsens stora manifestation den 10 november. Vi har också glädjen att i sin helhet kunna publicera Peter Gustafssons tacktal, när han mottog Ernst Westerlunds pris "för förtjänstfull lokalhistorisk insats".
Vi hoppas och tror att även denna utgåva av Skelleftebygden ska bjuda några timmars spännande läsning och sen sparas för återläsning.
För egen del så lämnar jag SKEFO:s styrelse i och med årsmötet 2002, efter att ha ingått med olika uppgifter under dussintalet år. Skälet är att Utbildningsradion avvecklar kontor och bemanning i Västerbotten – liksom i sexton andra län – , varför min verksamhet i fortsättningen ska utgå från Luleå. Men kommer naturligtvis att efter förmåga fortsätta medverka i det unikt aktiva lokalhistoriska arbetet i Skelleftebygden. På återseende !

Redaktionellt:

Harry Åkesson

SKEFO har således drabbats av den allmänna rationaliserings- och nedskärningshysterin. Utbildningsradion omorganiseras vilket berör vår ordförande, som flyttar sin tjänstgöring till Luleå. Därmed känner han sig tvingad att lämna ordförandeskapet, vilket vi alla i föreningen djupt beklagar.
En ny ordförande innebär oftast en förändring av en förenings verksamhet. Rolf har under sin tid som SKEFOs ordförande och ansikte utåt vitaliserat föreningens verksamhet och tillfört den nytt innehåll och många goda idéer som även de övriga kulturhistoriska föreningarna och kulturen i allmänhet haft glädje av. Tack **Rolf**!

SKELLEFTEBYGDEN har ambitionen att i varje nummer ha ett bidrag av eller om ungdomar. Bidraget om amerikavykorten fick vi efter tips av Mathildas lärare Jan Larsson. Det är glädjande att se att det finns ungdomar, som är nyfiken på sin bakgrund och vill veta mer. Vi äldre har alla säkert någon gång sagt: "Varför pratade vi inte mer med våra mor- och farföräldrar. Nu är det för sent!" Vi försöker nog säga till våra ungdomar att inte göra samma misstag, men de lyssnar oftast inte på detta. Intresset och viljan måste komma från dem själva. Det gäller för oss att hitta något som väcker detta intresse. Tack **Mathilda**, du ger oss förhoppningar.
Till slut ett tredje tack till alla medverkande, speciellt till **Per André** som verkar ha en outsinlig källa av forskningsrapporter kring de mest varierande ämnen. Pers artiklar innehåller både egna konkreta undersökning ute i markerna och källforskning t.ex. i de svårlästa domböckerna. Hans material måste vara värdefullt att hitta för andra forskare. Vi är glada om vi genom SKELLEFTEBYGDEN kan göra hans forskningar känd.

I Ernst Westerlunds fotspår...

Stor manifestation av hembygds rörelsen i Skelleftebygden

I november 2000 genomfördes en manifestation till Ernst Westerlunds minne. Det var samtidigt upptakten till något, som är tänkt att bli en tradition. Ett obligatoriskt inslag vid detta tillfälle ska vara utdelandet av "Ernst Westerlunds pris". Dessutom ska dagen innehålla en serie föreläsning, panelsamtal, utställningar mm, kopplade till lokalhistorisk forskning. År 2000 var rubriken "Historiebytardagen". Hembygdsföreningar och skolor fick berätta för varandra och i utställningar visa "hur och vad man gjort". Men huvudtemat var "Så minns vi Ernst Westerlund".

Huvudarrangörerna har under året haft några träffar kring arrangemangens utformning mm.

Därvid har beslutats att ...

- Dagen kommer att ha huvudrubriken "I Ernst Westerlunds fotspår".
- Dagen i sin helhet arrangeras av SKEFO, Fornminnesföreningen, Skellefteå Släktforskarföreningen, Skellefteå Hembygdsförening, Studieförbunden och Skellefteå Museum eventuellt tillsammans med andra tillfälliga medarrangörer.
- Från och med 2001 ligger ansvaret för utdelningen av Ernst Westerlunds pris i en nybildad stiftelse. (se nedan)

Programmet 10 november 2001 på Nordanåteatern och Skellefteå Museum

Melodier att minnas till. Gunnar Enqvist och Sven Lund spelade och berättade

Kavalkad av hembygdsföreningar: Ullbergsträsk, Vebomark, Kåge, Klutmark, Jörn. Presentation kring bilder, föremål, minnen, idéer

"Fäderneslandet åt sina stupade söner!" 1909 års krig på film.

Bygdens musik – i sällskap med folkmusikgruppen Senadrage.

Fortsatt kavalkad: Bygdsiljum, Boliden, Renbergsvattnet, Medle, Östra Falmark, Byske, Boviken och Skellefteå hembygdsförening.

Lokalhistoria i skolan: Exempel: Moröskolan och Åbyns skola.

"Hålla Hus": Byggnadsantikvarie Rune Wästerby, Skellefteå Museum.

"Liten kurs i släktforskning": Sten Lundgren, FSS.

Högtidlig utdelning av Ernst Westerlunds pris för förtjänstfull historisk insats, årgång 2001.

"Skellefteå socken 1650 – 1790, Göran Marklund och Barbro Viklund samtalar med författaren Ulf Lundström.

Konferencié för dagen Rolf Granstrand, Utbildningsradion.

Arrangörer: Västerbottens Norra Fornminnesförening, Föreningen Skelleftebygdens Släktforskare, Skellefteå Hembygdsförening, Föreningen för Skellefteforskning – SKEFO samt Skellefteå Museum i samarbete med studieförbunden i Skelleftebygden samt Norra Västerbotten.

Stiftelsen

Ernst Westerlunds stiftelse bildade den 3 december 2001. Stiftelsebildare är Föreningen för Skellefteforskning – SKEFO, Västerbottens Norra Fornminnesförening och tidningen Norra Västerbotten.

Stiftelsen ska ha till ändamål att uppmärksamma och belöna insatser som i Ernst Westerlunds anda bidragit till att fördjupa och bredda kunskaperna inom Skelleftebygden från äldre tider fram till våra dagar.

Stiftelsen ska också ansvara för att ett årligt stipendium, för närvarande fem tusen kronor, delas ut till den person eller organisation som anses har utfört en förtjänstfull lokalhistorisk insats.

Stiftelsebildare står tillsammans för prissumman.

Donationer eller testamentsmedel till stiftelsen är önskvärda och tas tacksamt emot.

I styrelsen ska representanter för de tre stiftarna ingå.

I den första styrelsen ingår ...

Albert Magnusson (ordförande) och Göran Marklund för Fornminnesföreningen (VNFF)

Barbro Viklund (sekreterare) och Göran Wahlberg för SKEFO

Ingvar Lundmark för NV

Ersättare:

Herman Hellgren (Kassör) (VNFF), Rolf Forsgren (NV) och Harry Åkesson (SKEFO).

2001 års pristagare blev Pter Gustafsson

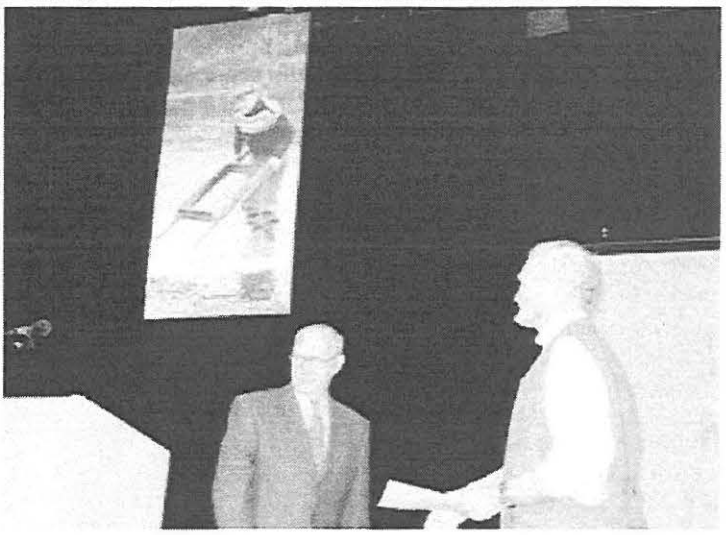

Peter Gustafsson tar emot Ernst Westerlund-priset av Albert Magnusson.
I bakgrunden ses Ernst W vaska fram nya spår efter vår förhistoria.

Peter Gustafssons tacktal vid mottagandet av Ernst Westerlunds-priset.

TACK! Det har inte varit lätt att formulera ett tacktal, ty jag är väldigt rörd och omtumlad. Bl.a. för att jag tycker att det finns så många andra, mera värdiga detta än jag. Jag har ju bara gjort det som borde göras och försökt att göra så gott jag kunnat i övrigt. Men jag är oerhört glad och tacksam över att det uppskattats. Ernst Westerlunds pris – det är det finaste erkännande jag kan tänka mig. För mig är det Skellefteås Nobelpris.

Men jag kan ändå inte låta bli att något identifiera mig med suggan som skulle grisa – och fick bara en kulting. Den tålmodige bonden lär därvid ha tröstat suggan med orden: "Jo, men det var ju ändå något – och så har du ju inte grisat förgäves!"

Jag instämmer helt med torparsonen från Östergötland – häradshövdingen i Västerbottens Norra Domsaga – Anders Fredrik Ekevall, som mottog diplom som korresponderande ledamot av Kungl. Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien. Han skrev då till riksantikvarien Hildebrand att det "bliver det vackraste av min kvarlåtenskap vid mitt frånfälle".

Ekevall var polare med Hildebrand och flera av den tidens stora kulturpersoner, bl.a. Arthur Hazelius – Nordiska Museets och Skansens skapare. Och inspirerad av bl.a. dessa, tog han initiativ till grundandet av Västerbottens Läns Fornminnesförening här i Skellefteå och därmed Skellefteå museum – det äldsta i Övre Norrland – den 10/11 1882, alltså i dag på dagen 119 år sedan. Västerbottens Norra Fornminnesförening är den ännu verksamma norra avdelningen av denna länsförening. Grattis på födelsedagen!

Det är nu drygt 37 år sedan jag först träffade Ernst 1964 i samband med de arkeologiska utgrävningarna i Bjurselet.

Ernst och Asta Brandt deltog så ofta de hann i grävningarna. Ernst körde en stor amerikanare, en Chrysler Valiant köpt "där a Norgrens". Frigången var obetydlig. I bakfönstret låg en öppnad cigarettlimpa av märket Savoy. Ernst bar en svart militärbasker prydd med en fransk lilja i metall. En museiväldens ryktbare musketör, självlärd och spränglärd. Och full av bibelcitat passande de flesta situationer. En av hans pseudonymer som journalist var "Aramis". Aramis var den lärdaste av de tre musketörerna – relegerad från kardinalutbildningen i Vatikanen, enligt författaren Alexander Dumas. Jag funderade på det ibland men jag frågade aldrig.

Museikansliet och bygdens historia i form av arkiv och fotosamlingar jämte bibliotek var då inrymt på övervåningen i Nordanågården. Konditor Persson hade festvåning i bottenvåningen. Ernst berättade hurusom han ibland på måndagsmorgnarna fick börja med att samla tombuteljer i terrängen och sopa upp utbrända cigarettfimpar i fönstersmygarna. En ungersk major – Malomsoky – som flytt under ryssarna ockupation av Ungern 1956 vårdade delar av samlingarna enligt recept från ungerska försvarsmaktens intendentur. Och så band han böcker. Man kan säga att han grundade bokbinderiet på Nordanå.

De sista dagarna har jag tänkt mycket på åren med Ernst. Fikapauserna två ggr om da´n i det som nu är Nordanågårdens kök, med hela personalen, blev ofta spontana föreläsningar om bygdens och hela övre Norrlands historia, blandat med historier, ärendehandläggning och personalinformation. Råkade någon besökare komma då, så fanns det alltid en stol, en kopp och en bulle. Och verkliga högtidsstunder var det när lappmarksdoktorn Einar Wallqvist hälsade på. Han mellanlandade alltid hos oss på sina föredragsresor. Dessa två giganter bemötte varandra med stor aktning och respekt och hade mycket stort utbyte av varandra. Men så kunde Einar säga: "Vet du vad jag fick in i förra veckan? Jo, de´ och de´. och det har inte Du!". Varpå Ernst replikerade att han minsann hade fått in de´ och de´ och det fanns absolut inte på Silvermuseet! Och så kunde dom hålla på en stund, som två småpojkar som jämförde sina blanka ståldankar i kulpåsarna.

Och färderna på olika ärenden runt om i bygden. Ernst pekade och berättade hela tiden. Och vanligtvis höll vi oss på vägen. Det fanns inga vägar som inte Valianten klarade av, tyckte Ernst. Men det fanns lyckligtvis traktorer och präktigt folk i byarna.

Så var det nog även den gången då en klok vän på Riksantikvarieämbetet bad om Ernsts hjälp med några stora stensamlingar på stranden av Skellefteälven som man funnit vid inventering inför ett av de sista kraftverksbyggena. Man hade flygfotat och hållit seminarier i ämnet, men inte blivit klokare för det. Var det ett vikingatida gravfält? Ernst, Asta och jag for upp, ty vi hade ändå en bunt ärenden åt det hållet. När vi försiktigt lyft på några av stenarna som låg på ris och klena stammar på orörd markyta, anade vi väl ett och annat. Och visshet och kaffe fick vi hos en farbror i närmaste bebyggelse. Ernst var känd och välkommen. Hans far härstammade från inlandet. Kanske var dom släkt? Gemensamma bekanta hade dom i alla fall. Så utspann sig ett samtal om allt vad historia hette i den byn och den trakten. Ernst lyssnade, rökte och antecknade ibland. Och dom där stenhögarna då? Jo, dom hade den här farbrorns far varit med att lägga upp för flottningsföreningen i början av 1900-talet. Dom skulle användas till brytare i älven, för timmerflottningen. Det hade varit folk där och tittat, gått omkring och sett fundersamma ut, men dom hade aldrig pratat med någon. Så lärde vi yngre på museet att gå i Ernsts fotspår. Fråga folk – och lyssna. Där finns historien!

Minnena är många och här skulle jag kunna stå länge. Men nu är det dags att begrunda tidens outgrundliga knapphet. Dagen är inte slut än. Så med ett sista tack, innefattande alla fina arbetskamrater genom åren och alla goa människor jag lärt känna i den här bygden så säger jag som vi sa nere i Småland: "En får tacka alla som har hjälp till, sa flickan vid barndopet."

På isiga vägar i lappmarken

Ernst Westerlund (sign. Aramis i NV)

Här ett litet exempel på journalisten Aramis skrivstil

I november 1931 skulle Ernst Westerlund göra ett repotage i en Arvidsjaurby. Vi återger här hans beskrivning av resen till Arvidsjaur.

Egentligen började det med en dikeskörning. Ingen annan skada skedde dock än att ett hjul gick sönder. Detta upptäckte vi först efter några kilometers körning därigenom att ett par mötande pojkar stirrade som hypnotiserade. Det visade sig att ena framhjulet skevade ett helt kvarter. Inget annat var att göra än att vända om till sta'n igen och få hjulet utbytt.

Så bar det äntligen av igen. Det lär finnas en ny dans som heter "rumba" och i beskrivningen till den vimlar det av uttryck såsom "hastigt glidande rörelset", "tvärsteg till vänster" eller någonting ditåt. Vår färd, särskilt emellan Bastuträsk och Norsjö var ett ideligt "rumbande". Det var hastiga glidningar åt både höger .och vänster, girar, små skutt och vilda slängar, men framåt gick det och bra gick det också men inte var det före för åksjuka eller åkrädda.

Centralkaféet i Norsjö är av allt att döma en verklig hållplats för alla farande. Så gott som varje bord var upptaget av folk som väntade på bilar eller ville ha sig en styrketår under vägen. 50 proc. var chaufförer och det besvärliga föret var huvudsamtalsämnet.

Efter en liten stund rundade vi i Norsjövallen in på militärvägen, tvistefröet vid vägstämmorna i Norsjö ibland och en gång professor Bööks Eriks-"gata".

I Mensträsk kokade Fordens kylare till följd av kylarskyddet och den varma väderleken och medan fordonet drack vatten ur en hink, intervjuade undertecknad en man som vi mötte på vägen.

Om den mannen fått vederbörande kommunalpampar i Norsjö mellan skål och vägg skulle han säkert läsa lusen av dem ordentligt. Det gäller inte någon viss person utan samt och synnerligen alla som ha någonting att säga till om. Det är företrädesvis den bristande förmågan att skaffa arbetstillfällen som är huvudanklagelsepunkten. Han går ännu, längre och påstår att det brister i viljan. Varför kunde inte de kommunala myndigheterna ha försökt få låna pengar av de medel landstinget på billiga villkor ställt till förfogande? frågar han. Räntan, 2 proc., skall betalas det är sant, men det har blivit arbetsmöjligheter, bättre varuomsättning, skatter och mera sådant. Nu får kanske fattigvården taga hand om en hel del.

– Man blir så förbajad att snart blir det inte länge förrän det brinner av, säger han. Folk svälter ju och kommunen vill inte lägga två strån i kors eller försöka några av de utvägar andra kommuner slår in på. Det kan inte gå i längden utan att fattigvården får ingripa och vem skall betala den? Man riktigt fostrar socialister!

Det bör ytterligare framhållas att min interlokutör inte klandrar någon viss person. Han anser att det är uppenbar slöhet av samtliga att man åtminstone inte gör några försök till hjälp. Han berättar att två kor och hästen har han förlorat och jordbruket har i sommar legat fullständigt nere på. grund av att han inte fått körhjälp. Inte ett korn har han sått.

Att vintern under sådana förhållanden förefaller mörk och utsikterna dystra, är sannerligen ingenting att undra på.

Vi fortsätta vår väg fram, begrundande vad mannen sagt och nödgas medge att nog ter sig framtiden bra omöjlig för somliga i dessa tider.

Det är redan mörkt då vi passera bron över Skellefteälven vid Treholmforsen och något stycke norr därom börja vi spana efter ett vägskäl till Baktsjaur, storrännarna Grubbströms hemby. Som tur är finns det inte alltför många avvägar ty vägvisarna sitta så högt att man måste ut i hällregnet och slösa en halv ask tändstickor för att se vad som står på vägvisartavlorna.

Tursamt nog kommer vi på rätt väg men det var en lång väg. Dimman trotsade alla fortkörningsförsök och till sist trodde vi oss ha åkt för långt och vara inne på Abborrträsk-vägen. Sent omsider hejdades dock den vilda framfarten mot ett staket och vi. kunde svänga inpå vägen till Hällberg.

Efter åtskilliga överläggningar och. ett par förfrågningar upphörde vägen plötsligt utanför herr Karl Nordlunds förstugubro i Hällberg. Om den tog slut där alldeles kunde inte i mörkret konstateras.

Hällberg är en by på ett tiotal grannar och bör av allt att döma ligga vackert till. Mörkret hindrade som sagt alla geografiska upptäckter men bara herr Nordlunds gård är ju värd en avstickare till byn. Av allt att döma har den gamle kommunalkassörens gård kommit i rätta händer och fått behålla sitt ursprungliga utseende och framförallt de flesta gamla inventarierna, vilka komma det att gå kalla kårar över ryggen på en antikvitetsintresserad. Där finns bland mycket annat ett par unika gamla tavlor i dalamålningsstil, målade på papper. Tavlornas historia och uppkomst borde utforskas. En hastig och mycket ofullständig granskning ger inget annat besked än att konstnären måtte ha varit influerad av dalamålningar (inflyttad dalmas?) och att tavlorna böra kunna dateras till 1800-talets början eller förra hälft.

Men tiden gick och dimman tätnade alltmer. Vårt mål, som var Arvidsjaur, hägrade ännu i fjärran. Om energi och tålamod övervinner surkål borde även ishalka och dimma kunna övervinnas, fastän bäddar och värme hägrade i det gästfria Nordlundska hemmet.

Vi startade alltså och – ångrade oss många gånger redan innan vi voro tillbaka i Baktsjaur. Ty maken till dimma får man leta efter. Det ulligt vita otyget hängde tre meter framför strålkastarna och därbortom var det okända. Vi kom oss inte ut från Nordlunds gård utan lots.

Tur, tålamod och en oändlig försiktighet segrade till sist och dimman lättade något i Abborrträsk. Eljest må gudarna veta om vi kommit fram annat än till fots. Långt om länge glimmade äntligen ljusen i Arvidsjaur och vi voro framme. Dimman lättade märkbart av de suckar av belåtenhet vi utstötte.

Lästips

Boken om Uttersjön
Bondesamhällets tillkomst och utveckling. Intressanta personligheter, föreningsliv, näringar. (Bilden)
Utgiven av Uttersjöns byaförening Utg. 2001, 249 sidor.

Kålabodas folk och gårdar
Beskriver hur en by i Västerbottens kustland utvecklats under 500 år. (Bilden).
Utg. 2001, 336 sidor.

Krig kring Kvarken
Finsk kriget 1808 – 09, slaget vid Oravais i ny belysning. utgiven av Oravais historiska förening. Red. Martin Hårdstedt och Göran Backman
Utg. 1999, 375 sidor.

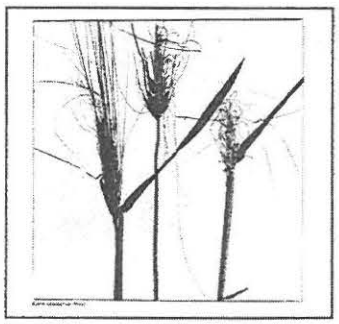

Frostskadat korn
(ur Storsvagåren).

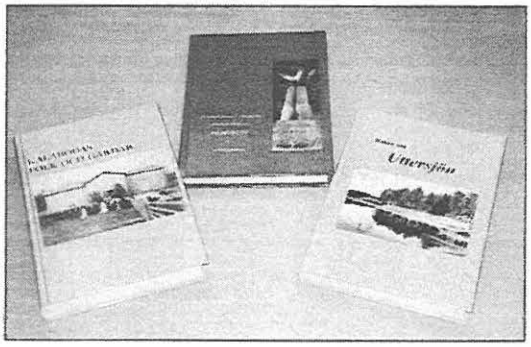

Svenskarna i spanska inbördeskriget 1936 – 39
Lennart Lundberg Utg. 2001, 177 sidor.
(Bilden).

Storsvagåren
Den produktive Göran Marklund har kommit ut med ett nytt litet häfte som denna gång behandlar storsvagåren under 1860-talet "ur en jörnsbos perspektiv".
Utg. 2002 av Jörnsbygdens Hembygdsförening 32 sidor.

Gräv & schakt – Förr och nu
Asta Burvall o. Sven Holmström
Dokumentation över föreningens femtioåriga verksamhet.
Utgiven 2002, 209 sidor.

Vandringsleden/kyrkstigen Brännvattnet - Gummark

Samtal vid en gammal kyrkstig hösten 2001 mellan Rolf Granstrand och Göran Wahlberg.

Vad är egentligen "Kyrkstigen" ?

- Ja, som framgår av namnet är det förstås den väg som allmogen i gammal tid nyttjat för att ta sig till sockenkyrkan. Från lämpligt belägna byar användes säkert gärna båt, men för flertalet av Skelleftebygdens drygt femtio medeltida byar gällde i huvudsak gångstigar långt fram i tiden. Och det handlade ju inte bara om kyrkbesök; även marknad och ting skedde framme vid sockenkyrkan. Och från slutet av 1600-talet var "Körran" övningsplats för Skellefte kompanis 128 rotesoldater, som var bosatta runt om i alla byar och kyrkstigarna gick ofta i anslutning till soldattorpen.

-

Hur gamla kan dom vara ? Från medeltiden ?

- Ja, säkert, även om det är svårt att finna så gamla spår, vare sig i landskapet eller i de skriftliga källorna. Men från 16- och 1700-tal finns uppgifter i både sockenstämmoprotokoll och domböcker. Det förelåg ett åliggande för berörda bönder att hävda kyrkstigen, t.ex. genom röjning och kavelbroar på sanka marker. Sträckan Gummark-Lund är säkert mycket gammal, medan den sträcka som särskilt intresserar oss för närvarande, alltså från Brännvattnet upp mot Gummark, tillkom kring sekelskiftet 1800 i och med byn Brännvattnets framväxt. Som framgå r av kartan är vi tämligen säkra på sträckningen.

-

Var har ni för planer ?

- Ja, dels att göra en så grundlig inventering och dokumentation som möjligt. Och det arbetet har redan pågått under åtskilliga år. Sen handlar det om röjning och varsam skyltning av stigen. Och i ett tredje steg att erbjuda en organiserad vandringsled för intresserade. Både för enskilda vandrare och organiserade grupper. Fritidsnämnden har redan visat sitt intresse. Vi har ju inte sa mycket av kulturhistoriska vandringsleder i Skelleftebygden. Ännu !

Bilderna i detta kapitel har tagits av Mats Wahlberg

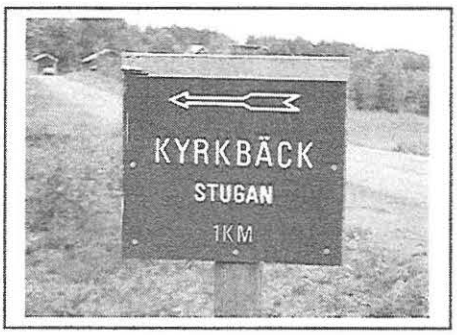

Pilen visar vägen mot Kyrkbäcken, stugan och Kyrkbäckträsket.

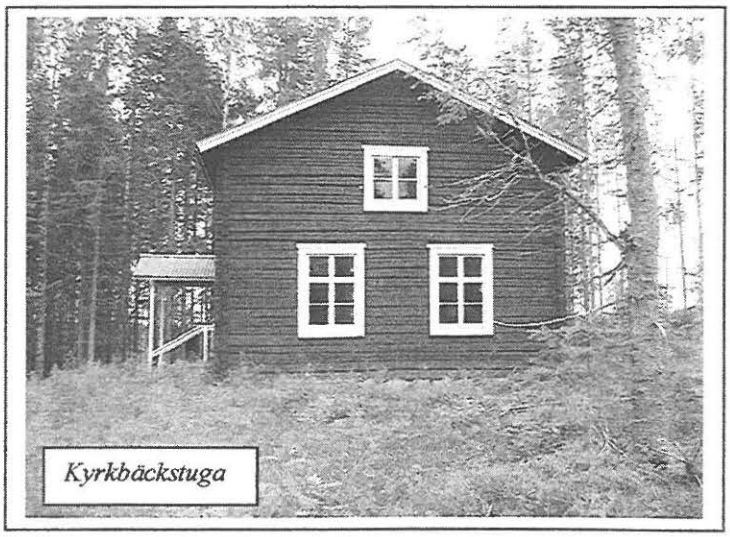

Kyrkbäckstuga

Den gamla kyrkstigen mellan Brännvattnet och Gummark är nu utstakad och klar för vandring. Kartan på nästa sida visar hur den går.

Kyrkvägen Brännvattnet – Gummark

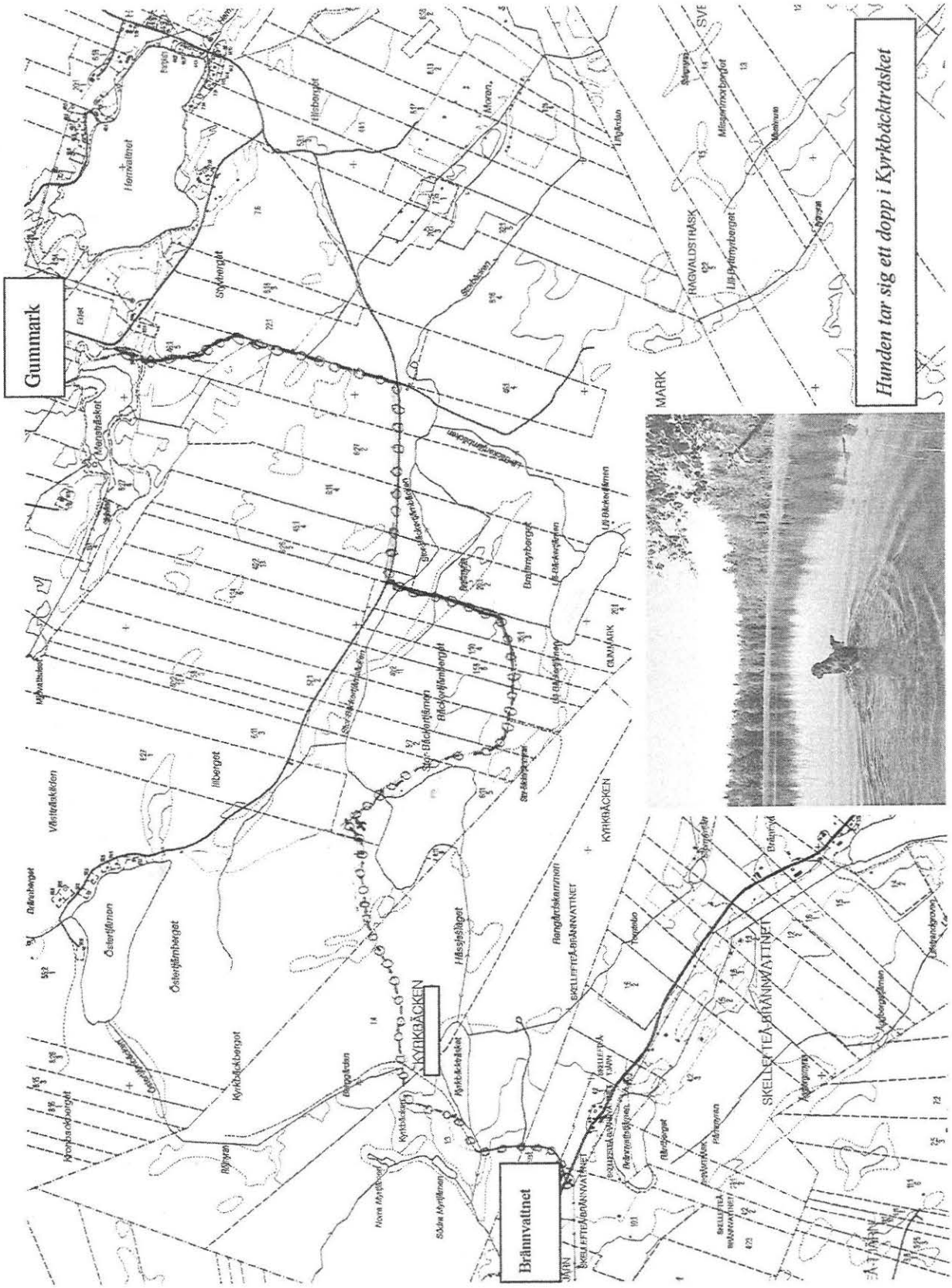

Stockholmshandlare satte fart på Skellefteå under svår nödtid

Per André

Under 1830-talets många missväxtår i Norr- och Västerbotten delade staten ut undsättningsspannmål, men inte gratis, den skulle betalas när tiderna blev bättre. När fler nödår följde varandra blev dock återbetalning för många helt omöjlig.

Stockholmshandlaren C F Liljevalch ansåg detta sätt att hjälpa alldeles felaktigt. Man borde i stället ta initiativ till nya verksamheter så att de nödställda kunde försörja sig genom eget arbete. Och detta borde ske genom enskilda företagare, inte staten.

Liljevalch fick själv visa hur han tänkte sig hjälpverksamheten. Hans insatser i Skellefteå var omfattande men pågick endast kort tid och är därför ganska okänd.

Missväxt på 1830-talet

Under perioden 1829 - 38 var det missväxt i Västerbotten alla år utom ett. En enda medelmåttig spannmålsskörd blev det under tio år i följd. Barkbröd blev daglig kost. Ur en reseskildring från 1934: "Häromkring såg jag en myckenhet fällda och afbarkade furor, efter hvilka den skalade barken var utställd kring husens väggar för att soltorkas. Den yttre grofva barken frånskiljes alltid, och blott mjölet af den inre och finaste begagnas att blandas i folkets bröd."

Undsättningsspannmål utdelades av staten till de nödlidande, men den var inte gratis, den skulle betalas när så blev möjligt. Privata insamlingar söderöver i landet gav dock hjälp därutöver. När missväxten fortsatte och nöden blev än värre avskrevs en del av statens fordringar hos understödstagarna. Men många var rädda för att folk skulle "demoraliseras" om nödhjälpen efterskänktes.

Ett stort problem var de många tiggande barn som drev omkring på vägarna. Barn "bortaccorderades" denna tid i mycket större omfattning än tidigare till "den hvilken för minsta betalning ville dem emottaga".

Grosshandlare Liljevalch

Carl Fredrik Liljevach
1796 - 1870

Carl Fredrik Liljevalch var en grosshandlare i Stockholm som arbetat ihop en förmögenhet åt sig. Omkring 1830 var det mest trävaruhandel han sysslade med. Liljevalch hade klart liberala åsikter, var frihandelsvänlig och mycket öppen för nya tekniska och kommersiella idéer. Han hade exempelvis anlagt Sveriges första ångsåg vid Tegelviken på Södermalm i Stockholm.

Karl XIV Johan hade uppmärksammat Liljevalch och begärde hans råd sina privata affärer. Kungen oroade sig också över regeringens missväxthjälp till Norr- och Västerbotten. Han var bekymrad över återbetalningen av den halva miljon riksdaler banko som dittills utbetalats. Liljevalch förslog då att spannmålshjälpen skulle skötas av entreprenörer som kunde ta initiativ till nya verksamheter, grundade på landsändens naturtillgångar, särskilt skogen. De nödställda skulle härigenom kunna betala sitt understöd genom eget arbete eller med varor som producerats vid sidan av jordbruket.

Planen gillades av kungen och 1832 skrevs det första kontraktet om spannmålsleveranser. Liljevalch fick efter hand stora räntefria lån av staten för att utveckla näringslivet. Han övertog flera sågverk, bl. a Baggböle, startade ett skeppsvarv i Luleå och organiserade lumpinsamling med åtföljande maskinell bearbetning. Allt vad allmogen kunde tillverka hemma, från yxskaft till becksömsstövlar inköptes och betalades generöst.

Och i Skellefteå. startades en anläggning som skulle framställa terpentin och som var så modern att den var den första i länet som kallades fabrik (ibland stavat fabrique).

Terpentinfabriken

Med kåda som råvara skulle fabriken tillverka terpentin, harts och kimrök. Själva fabriken gav väl inte så, många arbetstillfällen men kådinsamling kunde alla ägna sig åt och därigenom bidra till sin försörjning.

Att tillverka terpentin och harts av kåda var inget nytt, men nu skulle det ske i stor skala och med delvis nya metoder. Fabriken i Skellefteå konstruerades av stockholmsapotekaren C F Plagemann. Denne var säkert rätte

mannen att sätta igång verksamheten. Han hade just arrenderat ut sitt apotek i Stockholm och hade tidigare drivit landets första kemisk-tekniska fabrik. Han var både teoretiskt och praktiskt kunnig.

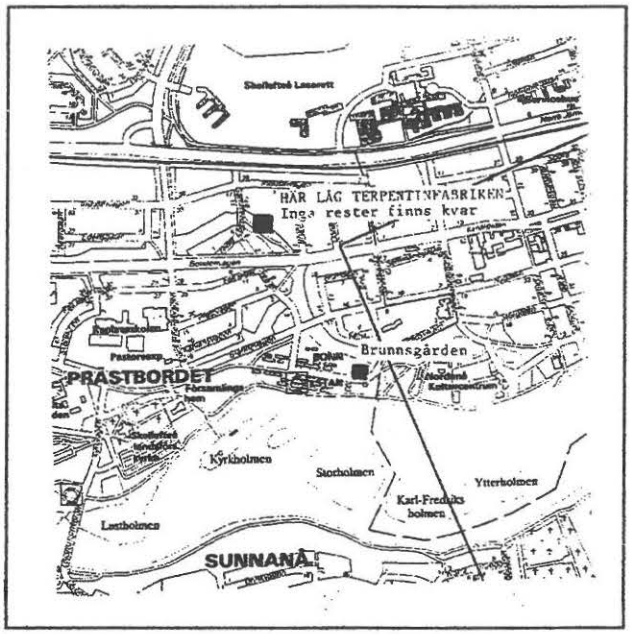

Terpentinfabriken skulle ligga på Prästbordets mark, strax intill Klockarbäcken, nordost om kyrkan. Liljevalch hade redan sommaren 1833 börjat köpa upp kåda så att när Plagemann kom dit på hösten fanns "några tusen lispund" kåda i lager.

Plagemann ritade alltså fabriken och konstruerade apparaterna för tillverkningen. Han ledde också uppförandet hösten 1833 och den 14 januari 1834 var fabriken färdig att sättas igång.

Fabriksbyggnaden var 16,3 m lång, 7,1 m bred och 4,2 m hög, byggd av "korsvirke" med brädväggar och golv av stenhällar. Den innehöll ett enda rum med en kontorskammare avbalkad i ett hörn. Ett flertal större och mindre destillationspannor av koppar eller järn var grupperade runt två murstockar. Dessutom fanns kylvattenkärl, pumpar, lyftkranar och vågar. Den kåda som hölls i lager förvarades i en stor jordkällare. Den borde ligga svalt för att terpentin inte skulle avdunsta.

Kimrök (finfördelat sot, användes till svart målarfärg) tillverkades i ett särskilt hus som låg 50 m från fabriken.

Eldfaran var väl orsaken till avståndet. Det skräp som blev kvar sedan terpentin utvunnits ur kådan eldades i flera ugnar med svag lufttillförsel. Röken leddes in i två stora utrymmen efter varandra för att till slut gå ut genom en gles väv. Sot avsattes på väggar och golv i rummen och sopades där ihop för att förpackas i tunnor. Som råvara för kimrök kunde också användas tjärved, gammal taknäver eller i skogen hopsamlade näverskal efter uppruttnade björkar.

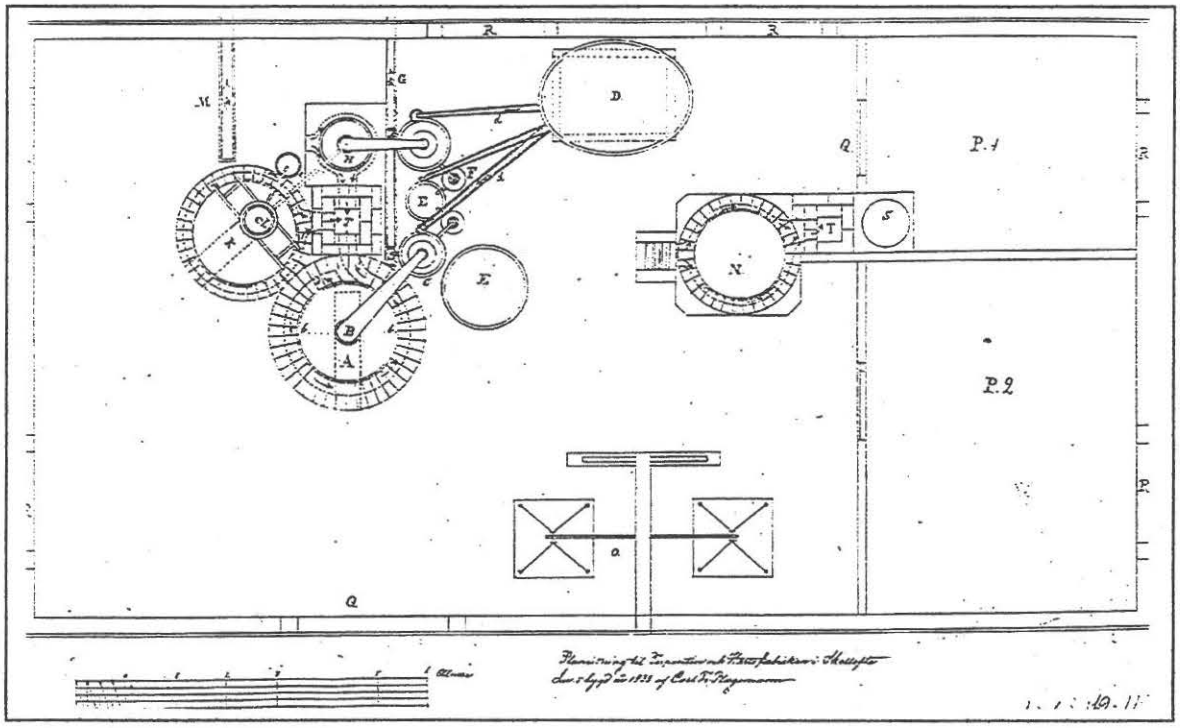

Plagemanns fabriksritning 1833. Runt två murstockar grupperades ett flertal destillationsapparater av koppar eller järn.
Ritningen finns i Folklivsarkivet, Lunds Universitet

Liljevalchs platschef i Skellefteå var Per Leonard Janse som titulerades kassör. Han hade två medhjälpare varav den ene var mulatt.

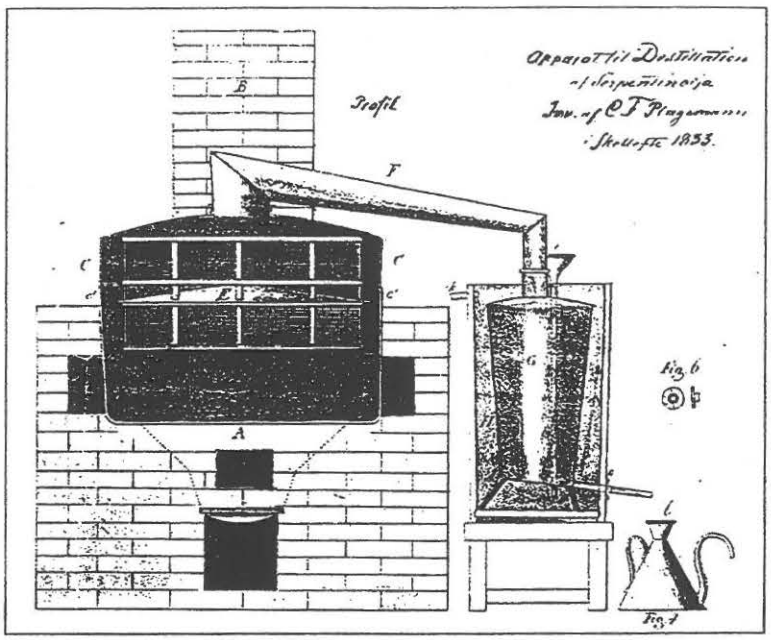

Apparat för destillation av terpentinolja.
Konstruerad av C F Plagemann i Skellefteå 1833.

Driften vid fabriken kom igång bra. Kåda insamlades i Skelleftetrakten men kom också längre ifrån, t ex sjötransport från Umeå. Under de första åren inköptes omkring 35 ton kåda/år vilket motsvarar 4 - 5 000 fullgoda dagsverken/år. Men även barn och gamla kunde samla kåda så det verkliga antalet dagsverken blev betydligt större.

I femårsberättelsen 1843 från Konungens Befallningshavande i Umeå står: "Af denna inrättning hafwa många af den utfattigaste Classen under misswextåren beredt sig sitt lifs uppehälle genom insamling af kåda; ett arbete som äfwen barn wid 9-10 års ålder kunna werkställa, lika som åldriga och till annat menföra personer; hwarföre denna Fabrik som åtminstone under den tid den drefs i större skala lämnade ägaren en god behållning; äfwen warit en säderlig wälgörande inrättning för orten."

Till fabriken hörde gården Skatbo som låg strax intill. Där fanns två boningshus, det ena med två våningar, samt nödiga uthus. I det ena bodde en kopparslagare, A Lindgren, det andra disponerades av Janse och hans medhjälpare.

Liljevalch ville snart avveckla sin rörelse i Skellefteå och erbjöd i april 1837 nybyggaren i Johannestorp, Abraham Häggström, att få köpa den. Men denne vågade sig inte på affären. Året därpå såldes fabriken till norske kofferdikaptenen Benjamin Fyhn. Trots lån från olika håll hade han allt för litet rörelsekapital och verksamheten minskade. När Fyhn 1844 avled måste dödsboet gå i konkurs och fabriken övertogs av borgensmännen för lånen. Till slut ägdes den av prosten Nordlander och apotekaren Dyhr som drev den i mindre skala till 1866 då den lades ner.

Handelsrörelse

Samtidigt med terpentinfabriken drev Liljevalch en omfattande handelsrörelse i Skellefteå. Främst köptes givetvis kåda men i en bevarad avräkningsbok finns också konton för tjära, bjälkar, bräder, pottaska mm. Dessa produkter betalades med spannmål och andra vanliga handelsvaror, brännvin inte minst.

Enligt den bevarade bokföringen hade firman handelsförbindelser med 631 personer i Skellefteå vilket innebar att ungefär var tredje familj i socknen gjorde affärer med Liljevalch. Dessutom fanns särskilda böcker för Burträsk och Lövånger som inte är bevarade.

På Långön (nu Kyrkholmen) fanns upplag för bjälkar och bräder. Tjära mottogs i Sunnanå, Frostkåge och på Kattisholmen utanför Kåge. Engelska kransågblad anskaffades så att allmogen för hand kunde såga bräder för avsalu.

Liljevalch fick 1833 från Kronan köpa en stor mängd spannmål som skulle säljas till av myndigheterna bestämda priser och företrädesvis betalas med produkter av olika slag. Ortens köpmän tog betydligt mer betalt för sin spannmål och "Stockholmsborgaren" blev givetvis högeligen prisad av allmogen.

Liljevalch hade troligen sitt varulager i Skellefteå vid Skatbo, nära terpentinfabriken. Detta ställe låg väl lite avsides vid affärer med allmogen. Firman lyckades av ägarna till Skellefteå hälsobrunn få arrendera en tomt på Brunnsgärdan nära den nya Kyrkostad, som uppfördes efter den stora branden 1835. På denna tomt uppförde Liljevalch 1836-37 ett tvåvåningshus med nödiga uthus och flyttade hit sin handelsrörelse. Detta hus står ännu kvar: Brunnsgården.

Sedan Liljevalch 1838 sålt terpentinfabriken avvecklades handelsrörelsen. Kvarvarande fordringar lagsöktes under 1839 vid häradsrätten. Inte mindre än 88 avsnitt i domboken handlar 1839 om Liljevalchs fordringar. Hur mycket han lyckades driva in är okänt men förlusterna var troligen stora.

Pottasktillverkning

Pottaska (kaliumkarbonat) var tidigare en betydande industriråvara som användes exempelvis för glas- och såptillverkning samt vid färgning av textilier Omkring 1820 började pottaska tillverkas i Skelleftetrakten sedan Hushållningssällskapet anställt en instruktör.

Tillverkningen gick till så här: ved från lövträd samlades i skogen i stora högar som brändes varpå askan samlades till en "kokstad" vid en sjö eller bäck. Där urlakades askan, luten torrkokades och renades (kalcinerades) genom upphettning på en järnplåt eller flat sten.

Omkring 1833 när Liljevalch startade sin verksamhet i Skelleftetrakten hade allmogen nyligen börjat med pottasktillverkning och Liljevalch understödde livligt verksamheten.

I Drängsmark byggde firman en "pottaskverkstad". Inköpt rå aska kunde här förädlas till pottaska. Den avslutande kalcineringen skedde här på en tackjärnshäll under ett tegelvalv. I juli 1834 bokförde firman 3 - 1, kannor (9 liter) brännvin för utdelning till Drängsmarks byamän - invigningskalas?

Handelsmannen och bonden Jonas Lindström skötte verksamheten i Drängsmark och när Liljevalch redan 1836 ville avveckla rörelsen köpte Lindström "verkstaden". För pottasksjudning och kalcinering behövdes stora mängder brännved. I febr 1837 upplät en del av byamännen rätt för Lindström att mot viss ersättning ta brännved på den samfällda byaskogen, men bara sådan ved som inte dugde till tjärved och sågtimmer. Andra drängsmarksbor var inte med på detta och stämde Lindström till tinget. Pottaskverkstaden förbrukade minst en famn om dagen påstods det, men med skogen borde hushållas "sparsammeligen".

Möjligen var det "vedbrist" som medförde att verkstaden såldes och flyttades till Ytterstfors glasbruk som denna tid förbrukade stora mängder pottaska. Där uppfördes 1841 en särskild "pottaskfabrik" där allmogen kunde sälja sin aska.

Vid terpentinfabriken nära kyrkan byggdes 1840 också ett pottasksjuderi med kalcinerugn som köpte upp aska från trakten. Men då hade Liljevalch redan sålt anläggningen. Troligen hade Liljevalch haft omfattande planer på att lägga under sig en stor del av pottaskmarknaden i Norrland. År 1836 hade han hos K M:jt begärt oinskränkt rätt att från kronoallmänningarna i Alla norra länen hämta ämnen för pottaskberedning. Denna avverkning av lövskog skulle inte bara ge arbete åt bygdens befolkning, framhöll han, utan också förbättra gräsväxten för kreatursbetet och ängsslåttern. Men det ansågs att nybyggarna skulle lida avbräck i sin pottaskverksamhet så framställningen avslogs.

Smålänningen J Engström, som 1834 reste förbi Skellefteå, skrev i sin reseberättelse att pottaskbränning "för några år sen begynt idkas å orten". Han prisade verksamheten som bekväm och fördelaktig, samt ansåg den långt mer lönande för allmogen än tjärbränning.

Skeppsbyggnad

I början av 1800-talet var skeppsbyggandet utefter Västerbottenskusten ganska omfattande. I Skellefteå byggdes t ex många fartyg på varvet vid Karlgård, söder om älven nära kyrkan. Var det de ökande svårigheterna att till rimlig kostnad få tag på bra ekvirke i södra Sverige som gjorde att den starka norrländska furan fick ersätta?

Som handelsman i Stockholm ägde Liljevalch skepp i sjön och var säkert väl insatt i skeppsbyggandet i norr. Han hade t ex själv ägt en skonert med namnet Carl Johan som byggts i Skellefteå 1825. Att hans hjälpverksamhet skulle omfatta skeppsbyggande var därför naturligt.

Sin största satsning på detta område gjorde Liljevalch i Luleå. Från våren 1834 uppköptes där från hjälpbehövande virke lämpligt till skeppsbyggnad och snart anlade Liljevalch strax utanför staden "Oscarsvarv", som drevs så framgångsrikt att det under några år var Sveriges största skeppsvarv.

Men också i Skelleftetrakten lät Liljevalch bygga fartyg. På Gladavikens varv i Lövånger byggde firman tillsammans med lagmannen Kjellerstedt en brigg, John Johnston, och på Sikeå varv byggde Liljevalch åt sig själv briggen Edvard. Dessutom beställdes fartyg på andra varv, t ex i Kåge.

Briggen Edvard gick först på hamnar i Medelhavet, men 1841 var destinationen Australien och blev därvid det tredje svenska fartyg som seglade jorden runt. Liljevalch var den förste som exporterade svenska varor till Australien. Även de två första svenska fartyg som seglade jorden runt tillhörde honom. De var byggda i Luleå.

Edvard hade i lasten bl. a en söndertagen skonert som vid framkomsten skulle sättas samman för avsalu. En superkarg medföljde ombord för att sköta lastens försäljning. Men när detta skett rymde han med pengarna och försvann i Söderhavets övärld. Under en senare expedition lyckades en av Liljevalchs kaptener spåra den trolöse superkargen på Tahiti, men fick honom inte utlämnad.

Han hade många nya idéer, Liljevalch, och vågade satsa på dem.

Morö silvergruva

Gruvan började brytas i ett kalkbrott i Moröns by (berget sydost nuvarande Alhemskyrkogården). I kalken fanns smala gångar blyglans som innehöll silver. Driften började av ett gruvbolag 1806 men gav så dåligt resultat att gruvan överlämnades till Ödesmål 1814.

Landskamrer Erik Lindemark och kassör P L Janse tog 1835 upp driften och drev gruvan utan större framgång till 1840. I Liljevalchs bevarade bokföring finns visserligen ett konto för "Morö Grufva" men av allt att döma var det Janse privat som var delägare i gruvan, inte grosshandelsfirman Liljevalch. Viss proviant och annat köptes till gruvan genom firman men torde sen ha debiterats Janses privata konto.

Liljevalch var alltså inte direkt anledning till att 4 - 5 personer under några år fick arbete i silvergruvan. Men han hade tagit Janse till trakten och denne kanske behövdes för verksamheten.

Janse var också med i ett gruvförsök i Finnforsberget där två nybyggare i en kvartskörtel funnit blyglans med silver. Men här blev det bara en mindre "skärpning" i berget innan projektet lades ner.

Liljevalch efteråt

Liljevalch lär personligen lidit stora förluster på sina insatser för nödens lindrande. Regeringen insåg nyttan av hans verksamhet och mildrade något de överenskomna lånevillkoren. Men alla lån blev betalade.

Vid 1840 års riksdag beslöts att en stor del av kronans fordringar för spannmål, som utdelats under nödåren, skulle avskrivas och efterskänkas. Men när det föreslogs att även Liljevalchs liknande fordringar borde betalas av kronan avslogs detta i alla fyra stånden.

Man frågade sig givetvis varför en stockholmsgrosshandlare riskerade sin förmögenhet för att hjälpa nödställd allmoge i Norr. Var han kanske ute efter att lägga under sig en lönsam norrlandshandel? Men inget annat svar gavs än att "hans hjälpsamhet var vida större än hans vinstbegär".

Liljevalch avvecklade därefter alla sina affärer och sedan han i Paris lärt sig kinesiska for han på regeringens uppdrag till Kina. Där förhandlade han fram för Sverige förmånliga handelsavtal. Hemkommen bosatte Liljevalch sig i Visby och ägnade sig åt utdikning av Gotlands myrar samt sockerbetsodling - ingendera ned framgång. Återvände till slut till Stockholm utan några större tillgångar.

Två söner lyckades kanske bättre rent ekonomiskt. Edvard Olof startade Bergnings- och Dykeri AB Neptun, som exempelvis långt senare bärgade regalskeppet Vasa. Och Carl Fredrik j:r blev chef för Grängesbergsbolaget. Av ett oväntat överskott från hans dödsbo byggdes Liljevalchs konsthall i Stockholm.

Resultat för Skellefteå

Under missväxtåren på 1830-talet betydde säkert Liljevalchs verksamheter mycket för Skelleftebornas försörjning. Men på lite längre sikt?

Terpentinfabriken och pottaskverkstaden fick inga efterföljare, inga kemisk-tekniska anläggningar startades på orten. Och gruvdriften fick visserligen mycket stor betydelse för trakten, men det var långt efter Morö silvergruva och med helt andra malmtyper.

Källor:

André P: "Oknytt" – Johan Nordlander-sällskapets tidskrift 3-4- 1992.

Andre P: Artiklar i "Skelleftebygden" 1996, 1997 och 1999.

Boberg K: Västerbottnisk skeppslista, Umeå 1977.

Engström J: Resa genom Norrland och ... Stockholm 1834

Hemsidor och en e-mail-adress **med koppling till lokalhistoria**

Föreningen Skelleftebygdens Släktforskare	www.skelleftea.org/forening/fss
	fss@museet.skelleftea.se
Skellefteå museum	http://museet.skelleftea.se
Lokalhistoriska Institutet	http://museet.skelleftea.se/lokis
Sveriges Hembygdsförbund	http://www.hembygd.se
med länkar till lokala hembygdsföreningar.	
Demografiska Databasen	www.ddb.umu.se
SKEFO	Ännu ingen – tyvärr

Bondhammars bruk och såg

Britt – Mari Nordström/ Ulf Mannberg

Många vet säkert inte att i anslutning till Varuträsket, i byn Nyland och i Klintforsån, hade man i början på 1800-talet för avsikt att anlägga ett järnbruk. Bruket kom aldrig igång, mycket på grund av kriget och konjunkturen men ett otroligt arbete lades ner på projektet.

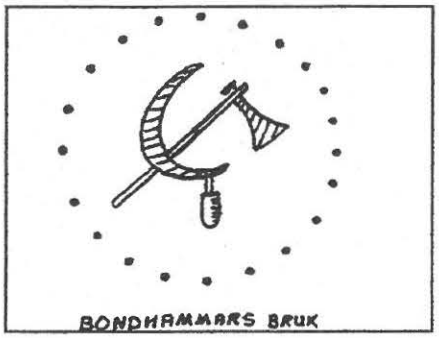

Bakgrund

De svenska järnbruken upplevde under 1600-talets slut och under större delen av 1700-talet en verklig guldålder. Denna förstärktes också genom åtgärder från kronan. Bland annat bröts skogsområden ut ur allmänningsskogarna och ställdes mot en symbolisk avgift till förfogande för ved- och koltäkt. Vidare fick bruken företrädesrätt vid skatteköp av kronohemman.
I slutet av 1700-talet svarade tysksmidet för 90 % av produktionen, vallonsmidet för resten. Tysksmidet krävde mycket träkol. Bristen på detta i mellansverige tvingade fram en omlokalisering till mer skogrika trakter. Eftersom malmen sjöledes skulle transporteras från Uppland eller Bergslagen var man beroende av ett mycket kustnära läge.

Bondhammars järnverk planeras

År 1804 gjorde bergmästare I J Quensel en undersökning om det skulle gå att anlägga ett järnbruk vid Stämningsgården (nedströms Nyland) eller Varuträsk. Den 3 november 1806 beviljades tillstånd att uppföra ett järnverk i Nyland. Det skulle ligga vid Klintforsån. Namnet Bondhammar nämns första gången i inteckningsprotokollen från 1807. Brukets järnstämpel avbildas ovan.

De drivande krafterna var intressenterna i Storkåge (Holmfors) sågverk med rådmannen Johan Degerman, Piteå och förre gruvfogden Anders Markstedt, Kåge i spetsen. Johan Degerman härstammade från Degerbyn och var delägare i flera småindustrier, bl.a. Degerfors bruk. Anders Markstedt ägde hemman i Kåge och hade omkring 1775 varit gruvfogde i Gustafsfält silvergruva i Nasafjällsområdet. Han var även delägare i Holmfors såg i Kåge och Ytterstfors såg i Byske. Andra delägare var Lars Holmbom, bokhållare vid Holmfors såg, nybyggaren Olof Kåglund samt Magnus Johansson Stenman, handelsman och bonde i Storkåge. Dessutom ägde ytterligare ett antal bönder i Storkåge andelar i företaget.

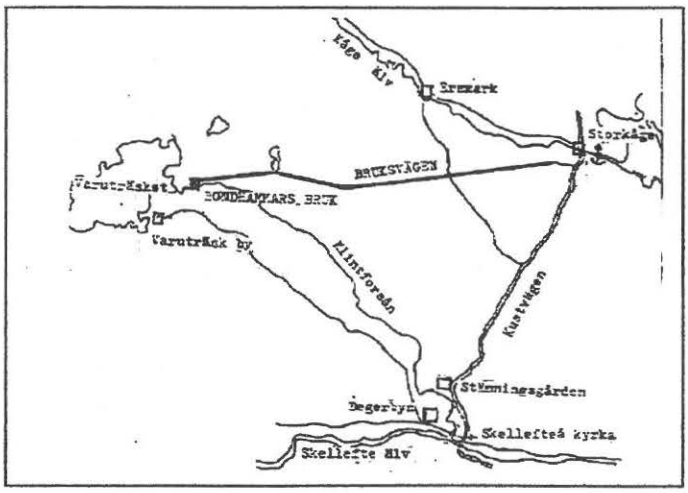

Bruksvägens sträckning från Bondhammar till Kåge
Teckning av Per André

Man planerade att uppföra en stångjärnshärd för 450 skeppund (ca 76,5 ton) smide, en ämneshärd för 300 skeppund (ca 51 ton) samt verkstäder för ämnesjärnsförädling. Man begärde också rättigheter att köpa 450 skeppund s.k. köpetackjärn årligen. Det beräknades ta omkring tre år innan verksamheten kunde komma igång.

Järnverksintressenterna hade avtalat med byamännen i Varuträsk att få anlägga järnverket vid forsen där den grovbladiga sågen var belägen och att bygga dammfäste vid Kvarngärdet. Sågen överlåts till intressenterna mot viss husbehovssågning och järnleveranser. Dessutom förbehöll sig byamännen rättigheter till öppen väg och bro över Klintforsån på samma ställe som tidigare.

För att försäkra sig mot vattenbrist planerade man att inrätta en spardamm vid Varuträskets utlopp. Den skulle efter behov få vara stängd från Mikaelitiden fram till vårfloden. Dammen skulle få gå upp till en höjd av ett i en sten uthugget märke. En sten med markerat kryss är funnen ett 20-tal meter nedströms nya bron över ån.
För att klara det stora behovet av träkol hade man avtalat om kolleveranser med Medle, Myckle och Varuträsk byamän samt med åtskilliga angränsande kronobyggare. Även de skogar som anslagits till Holmfors såg i Kåge skulle utnyttjas. Dessutom lade man under sig ett antal nybyggen.

Byggnationerna börjar

Karta över fabriksområdet

I december 1806 var dammen färdigtimrad och fylld med sten. Nu skulle hammaren uppföras vid dess ena ände och en husbehovssåg vid den andra. Två arbetarbostäder med tio rum i vardera var under byggnad och man tänkte just sätta igång med den tredje. Men rådman Degerman begärde förlängning av anläggningstiden. Kriget med Ryssland pågick och man behövde minst ett års anstånd efter eventuell fred.

En vinterväg bröts från Nyland till Kåge hamn, den så kallade bruksvägen. Efter den skulle malmen vintertid fraktas på slädar från Kåge.

Försök med malmbrytning

Man försökte bryta malm i brukets närhet. Troligen gjordes även smältningsförsök. På odlingar norr om ån har man funnit slaggstenar som analyserats vid Boliden Mineral.

Ny såganläggning tillstyrks

Redan före brukets dagar fanns det en grovbladig brädsåg i Klintforsån där bruket sedan anlades. Järnvägsintressenterna begärde att få bygga en finbladig ramsåg. För detta krävdes tillstånd från Kungliga kammar- och kommerskollegiet. I privilegierna angavs hur många sågramar som fick inrättas samt hur många träd sågrätten gällde. Timmerförbrukningen grundades på köp, uttag ur egna skogar och, vilket var vanligast vid de finbladiga sågarna, stockfångst. Det var en årlig avverkningsrätt för ett visst antal träd på kronans allmänningsskogar.

Bondhammars Jernbruk och Sågverk

1812 var sågen färdigbyggd och 1814 skattlades den. Företaget kom att kallas Bondhammars Jernbruk och Sågverk.Under åren hade ägarbilden förändrats. Markström hade avlidit, andra hade av olika anledningar försvunnit ur bilden och nya trätt till. 1814 var man 11 delägare om totalt 23 andelar.

Sågen brinner

I maj 1816 brann Bondhammarsågen. Vid rättegången som följde anklagades Jon Andersson i Varuträsk som den som orakat branden. Han skulle på uppdrag bränna en "bakahög" som blivit kvar efter årets brädtillverkning. I utdrag ur rättegången beskrivs förloppet " innan den sig med detsamma upkomne starka blåst under bakahögen in _ _ _ lönneld tagit så öfverhanden , at den ej gittat utaf hela Varuträsk tillkallade byalag släcktes, utan såghuset till det mästa nerbrunnit, hvarvid likväl all dertil hörande Jern-redskap, af sågved, stänger, kugghjul, linor och sågblad, efter branden i förvar tagits".Efter långvarig rättegång kunde dock ingen fällas för att ha orsakat branden.

Bruket läggs ner

Järnbruket hade beviljats anstånd med byggnationerna 1809, 1810, 1812, 1816, 1820, 1821. Bergmästare Quensel hade tillstyrkt uppskovsansökningar eftersom han ansåg det värdefullt att få allmogen intresserad av bergshanteringen.
År 1823 anmälde ägarna att de inte orkade fullfölja planerna utan måste lägga ner alltsammans. Då hade man förutom den nerbrunna sågen hunnit bygga väg, bruksdamm, bastu, klensmedja, bagarstuga, kolhus, järnbod, och arbetarbostäder.

Man hade till och med kommit så långt, att bergmästaren i juli 1823 ansåg att smidet borde kunna komma igång den 1 november samma år. Sammanlagt hade kostnaderna för bruket uppgått till 15 000 riksdaler banco, vilket var mycket pengar på den tiden.Man anhöll om att få sälja och flytta det beviljade smidet till någon annan ort utom Bergslagen. Detta beviljades inte genom det kungliga brevet underskrivet på Stockholms slott den 10 juni 1823 av Karl XIV Johan.

Namnet Bondhammar eller Bruket kom långt fram att leva kvar. Byggnaderna såldes till största delen till de nybyggare som efter brukets nedläggning flyttade till Nyland.

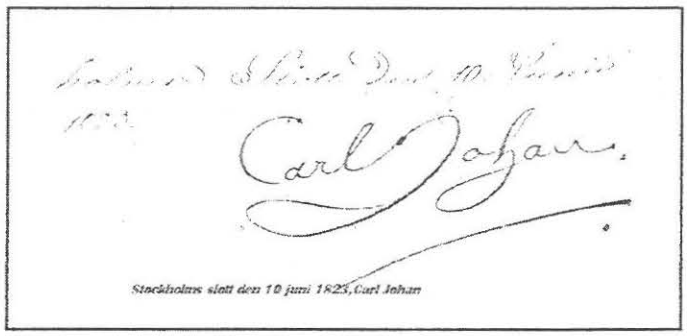

Kung Carl XIV Johans namnteckning

Orsaker till nedläggningen

Som skäl till nedläggningen angav ägarna ryska kriget, missväxt och eldsvådan som förstört sågverket. Bergmästare Quensel beklagade i 1829 års bergsverksrelation, att då man äntligen lyckats få till stånd en association av bönder för att anlägga ett stångjärnverk, då hade den ene av delägarna utlöst de andra, därför att han ville kallas brukspatron. Vi vet inte vem som åsyftas i Quensels skrivelse.
Men det fanns flera omständigheter som bidrog till att projektet misslyckades. Järnindustrin hade under denna tid kommit i svårigheter genom ökad konkurrens, höjda tullar och fallande priser.
Statssekreterare Hans Järta kunde vid 1810-års riksdag fastslå att järnhanteringen "hastigt råkat i den vådeligaste belägenhet" och att det fanns "förebud till hela näringens undergång".
De allmänna konjunkturerna karaktäriserades av avsättningssvårigheter under åren efter 1815 och fram till 1820. Visserligen medförde året 1815 en stor svensk järnexport med tömning av lager, men återverkningarna blev sedan så mycket starkare med katastrofala följder för åtskilliga handelshus under 1817. Från 1820-talets början inträdde mera gynnsamma förhållanden, med då började nedläggningen av Bondhammars planerade järnbruk vara ett faktum.

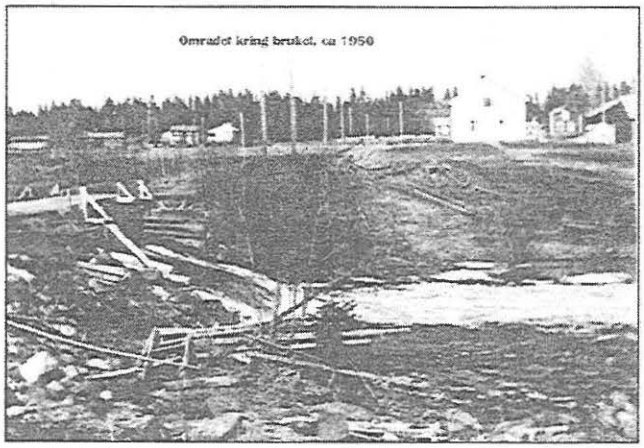

Platsen kring Bondhammar på 1950-talet

Källor

Petrus Norberg: Forna tiders järnbruk i Norr- och Västerbotten
Carl-Herman Tillhagen: Järnet och människorna
Artur Attman: Svenskt järn och stål 1800-1914
M Lassila: Vägarna inom Västerbottens län
Karl Fahlgren: Skellefteå sockens historia del 1
Per André: Bondhammar 1804 – 23 Kågeböndernas järnverk, som aldrig kom igång.

Herrnhutismen i Skellefteå

Britt-Mari Nordström

Britt-Mari Nordström, som avled år 1999, hade påbörjat ett arbete om pietismen och herrnhutismen i Skelleftebygden. Guy Nordström, hennes man, har erbjudit oss att ta med hennes utredning, och vi tycker att den är värd en publicering trots att den är ofullständig. Den består i sin helhet av en inledning och en del kortare anteckningar. I Skelleftebygden 2001/2 tog vi med det som berör pietismen och återkommer nu med herrnhutismen. Artikeln har även varit införd i "Herrnhuts Brödramission nr 1 2001". I slutet av artikeln finns ett avsnitt om umgängeskretsarna bland Skellefteås ståndspersoner.

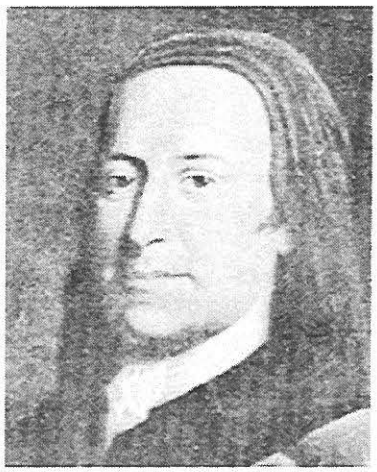

Nikolaus Ludwig von Zinzendorf
1700 - 1760

På 1720-talet fick grupper av förföljda protestanter en fristad i östra Tyskland. De kallade platsen Herrnhut, herrens hatt eller herrens skydd.

Den unge greven **Nikolaus Ludwig von Zinzendorf**, hov - och justitieråd blev dess ledare. Prästvigdes. Ville vara den Lutherska bekännelsen och kyrkan trogen, d v s ej separatistisk.

Hjärtkristendom, inte hjärnkristendom.

Kristusgestaltens ställföreträdande försoningsverk betonades. Mänskligheten hade vunnit försoning genom Kristi livgivande blod och sår. Överlag är tonen i herrnhutismen mera positiv än i pietismen, vilket motståndarna betraktade som lättsinnigt. En känslosam rörelse som tilltalades av kvinnor, som även fick en stor roll i rörelsen.

Från Herrnhut sändes **diasporaarbetare** eller emissarier ut som missionärer. Till Sverige 1731. På 1740-talet bildades de första sällskapen med samtal, sång, bön och studium av herrnhutisk litteratur. En del präster gick över till rörelsen. Men på grund av konventikelplakatet kunde man inte hålla gudstjänster utom kyrkan. Endast husandakter för huset eget folk var tillåtet.

Så småningom uppstod motstånd från kyrkan. Litteraturen kritiserades. En känd herrnhutare var Anders Carl Rutström i Stockholm, ursprungligen från Luleå. Processer mot honom inleddes och han landsförvisades. Även de flesta herrnhutiska präster tog avstånd från Rutström. Menade att han gått för långt mot lagen. Han hävdade att allt var fullgjort genom Kristus död på korset. Synden kunde ej fördömas. Genom sitt eget oexemplariska leverne, högmod och härsklystnad gjorde Rutström nog mer skada än nytta för rörelsen. Han skrev en del sånger som kom ut i **Sions Nya sånger** 1778. Anses inte så kvalitativt högtstående.

Sångsamlingen **Sions Sånger** utkom första gången 1743. Sånger med blodsmotivet var inget nytt. Det fanns i passionssånger från 1600-talet och fortfarande i svenska psalmboken.

I nuvarande Norrbotten verkade två präster som var påverkade av herrnhutismen. De anmäldes båda till konsistoriet och fick utstå långa strider för sin sak.

Nils Viklund (1732-1785)

Viklund räknas som en av den svenska kyrkohistoriens stora gestalter under 1700-talet. Han var bondson och verkade som komminister i Övertorneå tillsammans med kyrkoherde Isak Grape. Viklund var starkt påverkad av herrnhutismen.

Under 1770-talet uppstod en väckelserörelse bland folket i Tornedalen. Den hade extatiska inslag. Predikande av män kvinnor och barn under svimningar och dåningar. Herrnhutarna liksom naturligtvis kyrkan stödde inte de extatiska inslagen. Men Viklund och Grape hade stor tolerans för "svärmarna" då de insåg de positiva konsekvenserna, bl. a. fördömdes fylleri och predikades bot och bättring.

Viklund och Grapes inställning ledde till förhör inför konsistoriet. Han ansågs inte tillräckligt ha motarbetat "svärmarna". Viklund blev avstängd (även Grape en tid) men uppmanades av sina församlingsbor att klaga hos kungen. Då han förklarade sig inte ha pengar varken till resan eller uppehället bekostade församlingsborna detta. Viklund försvarade sig mästerlig vid alla förhör. Efter tre års vistelse i Stockholm friades han slutligen av Kungl Maj:t.

Fredrik Thingwall
Thingwall var samtida med Viklund, verksam som präst i Kalix församling. Han ledde även sammankomster i herrnhutiska anda och anmäldes till konstistoriet. Han avstängdes men överklagade. Bland de som stödde honom var dåvarande chefen för Kalix kompani, majoren **Simon Wilhelm Carpelan** som omkring 1770 startat herrnhutiska
sammankomster i Piteå. Men Thingwall blev fälld och förlorade prästtjänsten. Hans återstående liv blev olyckligt.

Herrnhutarna i Skellefteå
När man talar om herrnhutismen i Skellefteå brukar två personer nämnas: skepparen **Morén** och sockenskrivaren **Appeldorf**. De uppmärksammades på 1770-talet då de vägrade gå i kyrkan och prosten Fellström som skrivit om dem trodde att de var herrnhutare. John Holmgren som skrivit om Norrlandsläseriet har kraftigt tillbakavisat detta. Just att de skulle vägra gå i kyrkan motsäger att de skulle vara anhängare till rörelsen. Herrnhutarna var mycket kyrkotrogna. Holmgren anser att de nämnda snarare var radikalpietister. Det finns heller inget som tyder på att de hade kontakter med kända herrnhutare i Skellefteå.

Herrnhutismen kan ha nått Skellefteå på olika vägar, genom diasporaarbetare som rest i Norrland på 1740- och 1750-talen eller genom impulser från väckta i Torneå eller Piteå.

En möjlighet är också att officerare och soldater som var med i Pommerska kriget 1757-1762 där nåddes av rörelsen.
Tre officerare som alla hade deltagit i Pommerska kriget skall nämnas här.

Från 1764 till sin död 1779 bor kaptenen. senare majoren och chefen för kompaniet **Daniel Lagerbom** i Skellefteå. Det är okänt om Lagerbom sympatiserade med herrnhutarna, men han bör ha haft många kontakter med dessa, bl. a. under sin uppfostran i Stockholm andra hälften av 1740-talet hos sin släkting presidenten vid kommerskollegium Erland Broman, som hade en känd herrnhutare, Olof Strandberg, som huspräst. Broman kan ha haft stort behov av syndernas förlåtelse för han var känd för sitt utsvävande och liderliga leverne. Han var en av Fredrik I:s förtrogna.

Lagerbom bodde i Torneå fram till 1764 och bör där ha nåtts av rörelsen. Vid sin dödsbädd kallade han till sig sina döttrar ,och förmanade dem att icke vika från Gudaktighetens väg. Han pålade dem att icke låta irra sig av tidens fladdrande tänkesätt.

Fredrik Holmström, som var officer i Skellefteå kompani och från 1760-talet och fram till sin död 1811 bodde i Skellefteå (med undantag för några år Burträsk) hade flera tyska böcker med herrnhutisk anknytning. Som fadder vid en av hans döttrars dop fanns 1774 **Brita Fluur**, känd herrnhutare med rötter i Piteå. En annan fadder vid ett dop hos Holmström 1773 var **Mademoiselle Brita Maria Alenia** (eller Alenius). Vi skall senare återkomma till dessa två.

Simon Vilhelm Carpelan, anslöt sig till herrnhutarna i Piteå omkring 1770. Vad som inte är så känt är att han under två perioder bodde i Skellefteå. 1773 tillträdde han kaptensbostället i Kåge, där han och hans hustru **Johanna de Carnall** blev kvar till 1776. Därefter flyttade de till Kalix och var med om den Thingwallska väckelsen där. I slutet av 1782 flyttade de därifrån och då möjligen till Skellefteå. 1786 då familjen flyttade till Kuopio bodde de på Sunnanå 4, som hörde till majorsbostället Nyborg. Simon Wilhelm hade som kompanichef i Skellefteå varit innehavare av Nyborg 1779-1781 men aldrig bott där.

Simon Vilhelm Carpelans fru friherrinnan Johanna de Carnall led av religionsgrubblerier. Hon blev bekant med Brita Fluur som tidigare nämnts vid barndop hos Fredrik Holmström. Fluur beskrivs av henne som "den kiera systern, ett skickeligit och muntert Frälsarens vittne". Hon visade henne till Frälsaren Jesus Kristus, den korsfäste, och bad henne att gå fram till honom sådan hon var.

Då fru Carnall tyckte sig vara alldeles för oskickelig och ovärdig härtill fick hon till svar att det just var för sådana uslingar och arma syndare "som Nij och jag äro som Frälsarens blod runnit och dem han gärna vill taga emot". Hon antog hennes råd och "feck se och smaka huru söt och ljuflig Herran är. O! Wad för stor lycksalighet redan i tiden känna Jesu Frid och närhet, mina mulna sorgefulla dagar förbyttes i idell liusa och glada. Jag ville bara älska och gråta."

Porträttmålaren **Nils Schillmark** från Drängsmark kom på 1760-talet i lära hos Per Eriksson Fjellström. Den senare hade varit studiekamrat med Erik Hallblad, en av de ledande representanterna för herrnhutarna i Stockholm.
Schillmark anses ha tagit stora intryck av Hallblad i sin konst. Schillmark bodde f.ö. en tid i samma hus som Hallblad.

När Schillmark besöker hembygden ett par år 1768 till 1770 målar han ett porträtt av två herrnhutare i Piteå: Carl Efraim Carpelan (bror till tidigare nämnda Simon Wilhelm) och Gabriel Gyllengahm. Gyllengahm bosatte sig senare i Lövånger men någon herrnhutisk påverkan där syns han inte ha åstadkommit, i varje fall inte utom familjen. En av hans efterkommande (sonson?) blev under 1800-talet predikant i Drängsmark.

Men Schillmark målar även ett porträtt av den unge **kapellpredikanten Anders Alenius** i Degerfors (Vindeln). Denne var bror till Brita Maria Alenia och var gift med en kusin till Brita Magdalena Fluur? Ett porträtt av Fredrik Holmström och hans fru kan möjligen även vara målat av Schillmark. En ren tillfällighet eller fanns det ett samband?

Herrnhutiskt kontaktnät

Carpelans bror Johan Fredrik var även han herrnhutare, liksom hans fru. 1781-1785 var majoren Johan Fredrik Carpelan som kompanichef och innehavare av Nyborg bosatt i Skellefteå. Han var då en relativt ung man på 36 år. Med sig hade han sin unga hustru och fyra små barn. Johan Fredrik var en mångsidig och energisk person. Han var tillsammans med prosten Theofilus Gran i Piteå direktör för Nasafjälls silververk. Gran var god vän med Högström. Carpelan startade 1782 tillsammans med Johan Degerman, Fredrik Holmström och en kapten Heldt ett båtbyggeri, Bergskärs varv i Bäck. Någon succé blev företaget inte liksom inte heller Nasafjälls silververk. Som landshövding gjorde Carpelan senare stora insatser i Uleåborgs län. 1782 får han besök av Fredrik Thingwall (se brev från Carpelan).

Johan Fredrik Carpelan fick antagligen kontakt med sin blivande hustru genom herrnhutarna i Stockholm.
Magdalena Maria Noreus, född av fattiga föräldrar adopterades vid födseln av en förmögen sidenhandlare, Norin. Vid tolv års ålder hade adoptivföräldrarna dött och hennes förmyndare blev två ledande herrnhutare, advokatfiskalen **Mårten Ekman** och målaren **Erik Hallblad**.

Men vi skall nu återkomma till **Brita Maria Alenius**, kyrkoherdedottern från Arvidsjaur som var fadder vid barndop hos Holmström 1773. Hon gifte sig senare med Thomas Linder, en soldat som senare blev rustmästare och flyttade till Bygdeå.

Vid något tillfälle hade familjen träffat Simon Wilhelm Carpelan och hans hustru. J A Linder har i sina memoarer uppgett att det var generalen och regementschefen Wilhelm Carpelan men detta är uppenbart felaktigt. Denne var farbror till Simon Wilhelm och hade lämnat regementet och Västerbotten redan 1770.

Simon Wilhelm upptäckte att Linder var kunnig i läkekonsten och rekommenderade honom att utbilda sig till fältskär.

1784 var Carpelan och hans fru faddrar vid Linders-Alenius barndop, kanske även 1783 då sonen Johan Anders föddes. Det hörde till ovanligheterna att de var faddrar till andra än släktingar. Det kan vara ett indicium på att Linder-Alenius var herrnhutare, men behöver inte betyda att så var fallet.

1785 kom katastrofen i familjen. Linder dog på hemresa från Uppsala och fältskärsutbildningen. Änkan och hennes lille son Johan Anders (Andreas) Linder flyttades strax därefter till Skellefteå och majorsbostället Nyborg, säkert genom Wilhelm Carpelans hjälp. Tanken var antagligen att hon skulle fungera som husföreståndarinna på Nyborg. Johan Fredrik som då var ägare hade då antagligen redan flyttat till Uleåborg och sin landshövdingetjänst. I början av 1786 flyttade Wilhelm Carpelan och hans fru till Kuopio.

1786 övertogs Nyborg av **Christian Ulrik König** från Stockholm. Han bodde antagligen endast korta perioder på Nyborg. Kriget mot Ryssland bröt ut 1788. J A Linder har berättat om hur han bland sina första minnen kommer ihåg hur han satt inlåst i ett rum med fönsterluckor när hans mor var ute på arbete. Genom ett litet hjärta i fönsterluckorna kunde han dock se ut.
Linder-Alenius kom inte att stanna så länge på Nyborg. Antagligen flyttade de när majoren Berghman övertog bostället. De flyttade mellan olika platser i Skellefteå, bodde en tid på kaptensbostället i Kåge. Brita Maria hade psykiska sjukdomar i släkten och även hon drabbades.

Med viss hjälp från societeten i Skellefteå, kanske också av släktingar, fick Johan Anders Linder studera till präst. Han blev förste kapellpredikanten i Norsjö, där han var från 1811-1822 då han fick komministertjänst i Umeå församling. Han var en god tecknare och amatörarkitekt, ritade bl.a. Baggböle herrgård.

Jag känner inte till om Linder hade några herrnhutiska sympatier. Men när han växte upp hade rörelsens betydelse minskat och han fick som präst ta uti med de stridbara nyläsarna.

Om rörelsens omfattning i Skellefteå har det varit ganska tyst. De höga officerarna har förmodligen varit angelägna att inte stöta sig med kyrkan för att exempelvis inte äventyra sin karriär och deras verksamhet har drivits inom konventikelplakatets ram. Men de kan naturligtvis ha inpräntat vikten av ett kristligt leverne på soldaterna. Sedan höll de säkert husandakter där även tjänstefolket var närvarande och på så sätt nåddes av herrnhutismen.
Prästerskapet torde även ha varit ganska toleranta mot dem, även om Olof Örnberg, som var komminister i Skellefteå på 1760-och 1770-talet, under sin tid som kyrkoherde i Kalix från 1779 energiskt bekämpade Thingwall.

Men bouppteckningarna visar att Skellefteå i början av 1800-talet hade ett stort innehav av Sions Sånger. Eftersom innehaven torde ha grundats på inköp under decennier tidigare kan man förmoda att Skellefteå socken var mer påverkad av herrnhutismen än man tidigare trott.

Högströms umgängeskrets i Skellefteå.

När Högström kom till Skellefteå fanns det ett fåtal ståndspersoner som utgjorde den huvudsakliga umgängeskretsen. Det var komministrarna, kompanicheferna, de övriga officerarna, häradshövdingarna och diverse tjänstemän. Vilka "ståndspersoner" fanns då här på Högströms tid?

Förste komministern **Haqvin Mellin**, som blev kvar nästan hela Högströms ämbetsperiod, d v s till 1781.Bodde i komministergården uppförd 1740. Han var gift med företrädaren, Erik Brunströms dotter.

Olof Örnberg var andre komminister 1760-1779. Han är känd bl. a. för att ha varit med och utfört en mängd smittkoppsympningar på barn. Detta var mycket tidigt i Sverige och Högström hade sannolikt fått kännedom om metoden via Vetenskapsakademin. Örnberg var känd som en värdig och hederlig prästman. Han blev senare kyrkoherde i Kalix. Bodde troligen på andra komministergården, uppförd på 1750-talet. Ägde hemman nr 1 i Lund.

På "gamla" Nyborg, byggd 1724, residerade **Erland Lagerbom** som kompanichef. Lagerbom. var adelsman och torde ha varit en bildad man. Han hade som ung varit med vid Fredrikshall när Karl XII blev skjuten och vid Villmansstrand där han blev sårad och fången av ryssarna. Han var gift med en dotter till kyrkoherde Uneus i Luleå. Religionen uppges ha tagit en viktig plats i hemmet, som ofta vid den här tiden. Lagerbom var en tid vice landshövding men då hade han redan flyttat från Skellefteå.

Olof Anzenius var häradshövding. 1757 blev **Carl Furtenbach** vice häradshövding, från 1762 ordinarie. Han byggde omkring 1770 gården Strömsör på Norrböle. Han hade många pigor och drängar. Gift med en Petersen från Stockholm, barnlös i första giftet. Efter hennes död 1777 gifte Furtenbach om sig med en dotter till komminister Olof Örnberg. I andra giftet fick han "på gamla dar" ett par barn. Furtenbach dog 1792 kort tid efter enda sonens födelse.

Genom dopböckerna får man bra uppgifter om umgängeskretsen
1757 föddes en son hos Högströms som döptes till Fahle. Möjligen togs namnet från bureätten som fru Katharina var besläktad med.
Vid dopet var faddrarna Kapten Urban Reinhold Palmstruch, kyrkoherde Carl Fjällström i Själevad i dess ställe comminister Haqvin Mellin, magister Hamreen, Fru capitanskan Ulrika Rudbäck, Befallningsmanskan Björk, Mademoisell Christina Fjällström, i dess ställe Jungru Anna Margareta Djupedia.
Som så många av Catharina och Pehr Högströms barn dog Fahle kort efter födseln.

Urban Reinhold Palmstruch var en ung man, bara 26 år, när han 1752 blev kompanichef. 1754 gifte han sig med dottern till Olof Rudbeck den yngre. Det är ovisst när Palmstruch flyttade till Skellefteå, möjligen efter giftermålet. Men sonen Georg föddes 1755 i Stockholm. Palmstruch var dotterson till Urban Hjärne och familjerna hörde till de ledande skikten inom vetenskapen vid denna tid. Palmstruch intresserade sig särskilt för

kemi, liksom sin bror Georg, som bl. a. försökte sig på porslinstillverkning. Högström bör ha haft gott utbyte av samvaron med Palmstruch, i den mån de träffades, då Högström var mycket vid riksdagen denna tid. Religiöst hörde Palmstruch till pietisterna. Senare övergick han till herrnhutismen, men då hade han redan flyttat från Skellefteå.

Kronbefallningsman **Carl Björk** och hans fru bodde på Sunnanå 4. Han hade 3 drängar och 6 pigor. 1768 flyttade familjen till Piteå i samband med att gården såldes och inköptes som militärboställe i anknytning till Nyborg.

Efter Palmstruch tillträdde **Daniel Lagerbom**, kompanichefsbefattningen. Han var son till Erland Lagerbom och gift med en rik rådmansdotter från Torneå, Maria Reckhardt. Vid samma tid byggdes det nya, nuvarande Nyborg. Även han var en av de många adelsmän som intresserade sig för vetenskap och industri vid denna tid. Lagerbom var vän med Anders Hellant, amatörforskare i Torneå med astronomi och meteorologi som specialitet. Högström och Lagerbom hade gemensamma intressen, bl. a. var båda med i Nasafjälls silververk. Deras fruar hade säkert samtalsämnen om barn och barnafödslar, som båda genomgått med skiftande resultat, många barn dog som små. Lagerbom hade kort före sin död 1779 byggt upp en gård, Marielund, i Lund. Han hann inte helt fullborda den till sin död men änkan bodde där fram till omkring 1795.

1767 föddes en dotter, Anna Fredrika hos dåvarande fänriken **Fredrik Holmström**.
Faddrar: Prosten Pehr Högström, Häradshöfdingen Olof Anzenius, Häradshövding Carl Furtenbach, Adjunkten Erik Melin, Capitenskan Fru Maria Lagerbohm, Härandshöfdingskan fru Margareta Aponia Furtenback, Magisterskan fru Hedvig Christina Fjällström och Mademoiselle Ana Katrina Högström.

Holmström fick 6 barn med sin fru Anna Helena Bagge. Fyra döttrar levde till vuxen ålder. Han var sedan gift tre gånger, alla barn i första giftet.
Holmström flyttade slutet av 1770-talet till sin gård Fredrikslund i Lund. Senare testamenterade han det som fideikommiss till svärsonen Clas Anders Ulfhielm.
Holmström var med i flera industriprojekt och var nog den störste industrimannen i Skellefteå under 1700-talets sista decennier. Tillsammans med Högström var han med i Nasafjällsprojektet där han var en av de mera drivande och en tid en av direktörerna. Ett annat projekt som Högström och han var med att genomföra var Lejonströmssågen, där Holmström även tog aktiv del i skötseln. Holmström var verksam i industriprojekt in på 1800-talet och en länk mellan upplysningstidens merkantilism och 1800-talets industriverksamhet. Religiöst stod han herrnhutarna nära, han hade flera böcker med herrnhutisk anknytning.

I september 1782 var det barndop hos Högströms son Pehr P Högstöm och hans fru Sara Margareta Lindahl.
Faddrar var Major J F Carpelan, major Fredrik Holmström, löjtnant Lars A Dahlberg, Postmästare Pehr Sundström, comminister Erik Mellin. Fru Carpelan, fru Catharina Vendla Holmström, Catarina Charlotta Anzenia, Anna Catrina Lagerbom, Anna Catharina Lindahl (titlarna på fruarna utelämnade)

Carpelan var ju herrnhutare vilket inte överensstämde med Högströms religiösa uppfattningar men några motsättningar mellan dem är inte kända. Högström var nu en gammal och sjuk man, troligen ansatt av reumatism, men Carpelan och Högström torde ändå ha haft stort utbyte av sina gemensamma intressen.

När Carpelan reste från Skellefteå 1785 för att tillträda landshövdingeposten i Uleåborg var Högström redan död. Därmed hade en epok i Skellefteås historia gått till ända, upplysningstiden var slut och en annan typ av industrimän började uppträda. Men Högström hade tillsammans med dessa pionjärer sått ett frö till den utveckling inom industrin och jordbruk som skulle skördas under det kommande århundradet.

Källor:
Agneta Olofsson: Lövångers byar och gårdar.
Fruntimmers Bibel Sällskapets i Stockholm Fjerde Ärsberättelse för år 1823:
För Expeditionerne: Fröken Sigrid Fleming Fröken Beata Maria Gyllengahm.

För år 1825: Förteckning över ledamöter bl. a. M El. B Gyllengahm, Maria Charlotta Pasch f. Iggeström
Källa:
Evangeliska Brödraförsamlingens arkiv.

Johanna Berglunds dagbok

Harry Åkesson

Mary Gustin i Norsjö har en dagbok, som tillhört Johanna (Hanna) Berglund – en syster till Marys farmor och min hustrus mormor. Hanna emigrerade till Amerika i början av 1900-talet. Bland de tillhörigheter, som sändes hem i två koffertar till Sverige efter hennes död fanns denna dagbok. Jag har fått låna den, eller rättare sagt en avskrift, som Mary gjort. Boken är sliten och texten har bleknat och är på flera ställen svår att läsa.

Hanna Berglund

Johanna Berglund var född 18 augusti 1876 och uppvuxen i Ersmark, yngsta barnet till Johan Ludvig och Carolina Berglund.
Som yngsta dotter fick hon "sköta" ut sina föräldrar. Samtidigt fick hon lära sig skräddaryrket av fadern som var skräddare. Efter föräldrarnas död sålde hon hemstället och bestämde sig för att flytta till Amerika. Fattigdomen i hennes närhet i Sverige ledde till att hon, liksom många andra, ville söka en bättre tillvaro där.
Hon reste 1904 tillsammans med 13 andra från Skellefteå församling, sex ogifta unga kvinnor, en familj på fyra och tre män.

Med avresa från Göteborg 7 oktober 1904 reste följande personer från Skellefteå till Amerika.

Kristina Andersson	26 år	Chicago, Illinois
Johanna Berglund	28 år	Chicago, Illinois
Anna A Johansson	20 år	Lowell Massachusetts.
Elin Lagerlöf	19 år	New York
Gustaf Hjalmar Markström	30 år	Two Habors Minnesota
August Nordlund	24 år	Chicago, Illinois (Evanston)
Frans Nordlund	10 år	Chicago, Illinois medåkande
Karl V Nordlund	33 år	Chicago, Illinois
Klara Nordlund	30 år	Chicago, Illinois
Agnes Renström	20 år	Boston Massachusetts
Fanny Renström	17 år	Boston Massachusetts
Karl R Renström	20 år	Le Roy
Johan A Salomonsson	28 år	Lowell Massachusetts
Viktoria Vikström	16 år	Chicago, Illinois

(Källa: Emigrations CD)

Hanna bosatte sig i Evanston en förort till Chicago dit hon kom den 22 oktober 1904. Där blev hon väl mottagen av medlemmarna i svensk-norska kyrkoförsamlingen, som blev något av hennes fasta punkt i tillvaron. Hon fick en stor personlig bekantskapskrets dels av väninnor, men även bland några av de fruar, som hon sydde åt. Hon försörjde sin nämligen som sömmerska. Bland det som skickades hem låg även den skräddarsax, som hon hade med sig från Sverige. Tyvärr är den nu försvunnen

Hennes kvarlämnade dagbok börjar 1910, men de första sidorna är bortrivna. Någon annan dagbok finns inte heller. Därför vet vi inte så mycket om hennes första år, t.ex. var hon bodde innan hon den 2 april 1910 flyttade till ett litet hyresrum vid 1215 Chicago Aveny, men det mesta tyder på att det då gällde byte av bostad inom Evanston.

Dagboken börjar ganska kortfattat så här:

Februari 1910
18 Arbetade hos Mrs Van Metre
19 Hemma
20 På Fria Missionen. Spelade för första gången.

21 *Gick till Edgewater*
22 *Reste därifrån. På Fria Missionen och praktiserade. Mycket kallt*
23 *Hemma. Mycket kallt.*
24 *Hemma. Mycket kallt.*
25,26 *Hos Mrs Swansson p. Blev sjuk i krupp. Sände brev till syster Ida.*
(Mina understrykningar)

Redan den här första månaden får vi exempel på det som dominerade hennes dagbok, besöken på möten på Fria Missionen, sömmerskejobb i olika hem, hennes brevskrivning och problemen med hälsan.
"Spelade för första gången". Det här är enda tillfället där hon nämner spelandet. Troligtvis gällde det orgel, som hon kanske lärt sig spela redan hemma i Ersmark. Det var inte ovanligt att man hade en orgel även i ganska enkla hem på den tiden.

Arbetet - Ekonomi

Hanna försörjde sig således som sömmerska. Det verkar som hon första tiden tog på sig sömnadsjobb i hemmen. Hon hade ett tjugotal kunder, fruar med amerikanska namn, som hon sydde åt. Exempel från mars 1910.

7–12 *Hos Mrs Watkins*
14–16 *Hos Mrs Yoyse.*
17–18 *Hos Mrs Singleton p.*
19 *Hemma.*
21 *Hos Mrs Yoyse (Esci) 2.00*
22–23 *Hos Mrs Singleton*
24 *Hos Mrs Swansson och sydde för Anna Roslund p.*

Ibland finns angivet ett belopp, som troligen var hennes ersättning i dollar för arbetet. Några gånger står det ett "p" efter namnet, som möjligen innebar att hon fått betalt ("p" = payed) liksom "ob" obetalt. Denna blandning av svenska och amerikanska förkommer ofta. De största kunderna var Mrs Watkins, Mrs Dowell och Mrs Pusey .
Vi vet att Mrs Pusey hade en egen syateljé och Hanna arbetade efter hand mer och mer för henne. Inkomsterna var ojämna och hon levde knappast i något överflöd, speciellt svårt fick hon under sina sjukdomsperioder. Den 21 mars här ovan står det 2.00, vilket nog betydde att hon fick betalt för de fyra dagar, 14 -16 och 21 mars, som hon arbetat hos Mrs Yoyse, 2 dollar motsvarade då cirka 10 kr. Det får nog betraktas som hygglig ersättning, men hon hade inte arbete varje dag. Hon försökte nog spara.

Den 10 april 1910 står det
Gick och såg Emma S. och Mrs Lundström. Gjorde en titt till Burmans. Satte in 10 d.

men efter en sjukdomsperiod blev det tydligen kris vilken hennes vänner förstod.
Den 7 maj 1911 skriver Hanna:
På söndag när jag och Anna L skulle gå på söndagsskolan mötte vi Emeli M. Hon bringade 53.00 från J Lundholm, vilka hon hade tiggt ihop. Det var en ofantlig överraskning. Jag både svettades och frös.
Nog är det svårt att leva på andras bekostnad. Det vore långt bättre om jag fick ta pengarna ur min egen börs. Så har jag tänkt, men det kändes bittrare.
Men jag är ju så tacksam för allt i alla fall. Jag ser min Himmelska Faders kärlek i alltsammans. O hur han sörjer för mina behov. Jag har haft nog och övernog. Har jag orsak att klaga? Nej !

Fritiden – Vännerna – Möten

På fritiden träffade hon sina väninnor och besökte möten.

Några citat från maj 1910
1 *På middag hos Hanna Olsson. Mycket trevligt. Hjälpte till med ett party hos Mrs Pusey. 34 personer voro närvarande. Sände brev till syster Jenny (5 kronor i)*
4 *Hemma. Hade besök av Emma Svensson och Ella Olsson.*
8 *Med till Lake Werw på mötet och till Mrs Lindgren för middag.*
14 *Hos H Burman p. Gick ned till Betty.*
15 *På mötet. Anna och jag gick med till Hanna L +++*
17 *Hos H. B p . Det var mörkt och regnigt, ty* ***kometen*** *gick förbi. Skrev till Lisa Algren*
21 *På mötet*
26 – 28 *Hemma, sjuk. Hade brev från Edla H. Sände brev o. en klänning till Anna H*
29 *På mötet. Norsk präst predikade på båda mötena*

Kometen, som hon nämner, kan möjligen ha varit Halleys komet, som passerade på synligt avstånd från jorden just 1910.

Hanna träffade sina väninnor minst en gång i veckan och de verkar ha trevligt tillsammans. Hon nämner dem oftast bara med förnamn och det verkar som om även de är ogifta. Undantag är Hanna Wikström, som har familj. Det skulle varit intressant veta mer om Anna Roslund, Emma Svensson, Emma och Hanna Olsson, Amanda Lind och de mer anonyma Hanna L, Karin A, Betty D, Ella J, Anna L, Alice med flera. Kanske även någon av dessa hade sina rötter i Skellefteåtrakten.

Några manliga bekanta verkar hon inte ha haft, i varje fall så skriver hon inte om detta. Kanske finns det ett undantag. Den fjortonde här ovan slutar hon med några mystiska +++. Kan det ha varit en manlig besökare, som Hanna var intresserad av? Man vill ju gärna tro att hennes liv även innehöll lite romantik, vilket hon annars inte avslöjade för sin dagbok.

25 september samma år skriver hon

Söndag. Till mötet. Sände brev till Anna Lindgren Granliden, postcard till Berta, Jenny, Manfred, Adele, Artur. (Berta, Jenny och Manfred Andersson Strycksele och Adele och Artur Stenlund Granliden var syskonbarn till Hanna.)

På kvällen var jag med om ett ***konstigt experiment.*** ∧

och en vecka senare

2 oktober: Sunday. Till Amanda L för middag. På mötet på FM (Fria Missionen). ***Hem med*** ∧

3 oktober: Till Chicago. Köpte tyg till en klänning och väst. Hade stämt möte med ***A*** *men det regnade.*

Lite hemligt verkar det väl med tecknet ∧ **och A !** Jag hoppas hon i sin himmel förlåter min nyfikenhet !!

Några plock från november 1910:

5. *Hemma. Beställde nya glasögon. Vårt missionsmöte började d. 3 och fortsatte tills på söndagskvällen d. 6*

10 *Hemma. Började på min klänning. Bensons flyttade ut och en annan familj kom samma dag.*

13 *Till Baptistkyrkan på förmiddagen. Jag och Elly gick hem till mej och hade middag. Sedan gick vi till Hospitalet för att se Mrs Lundström som hade genomgått en svår operation. Härligt väder. På aftonen till vårt möte. Amanda L gick med mig hem. På kvällen hade vi en främmande predikant, mycket duktig.*

20 *Söndag. På lördagskväll (19:e) gick jag till Amanda Lind som var sjuk. Stannade där till söndag kväll. Gick på sista mötet där den duktige Malm predikade båda mötena.*

24 *Tacksägelsedagen var jag och Elly till Anderssons för dinner. Till mötet på kvällen.*

28 – 30 *Arbetade. På kvällen kom A. Lind och hade icecream med sig.*

Dessa dagboksanteckningar varvades med noteringar om arbete och brevskrivning.

Några dagar i maj 1911 med bl.a en lite lustig historia om ett hattköp.

15 *Hade jag brev från syster Jenny och Edla H. Gick sedan till Chicago, satte in 55,00 på banken. Köpte en* ***hatt****, som jag ej tycker om och måste byta och få en annan. Tappade 2,00. Köpte present för Tyra och Tilly, samt cake och ordnade icecream. Vi hade planerat att ha en liten överraskning för dem, ty de lämnar oss snart. Ovanligt varmt hela veckan.*

16 *Gick till Chicago och bytte om* ***hatt****. Fick en annan lika stygg som den förra.*

17 *På kvällen till en fest i Norska kyrkan.*

18 *Jag var så klen så jag orkade ej gå på mötet. Förfärligt hett.*

19 *Gick till Chicago och lämnade tillbaka* ***hatten*** *och köpte en annan. Arbetade hos Mrs Perrine. På kvällen var hela församlingen bjuden till Mrs Miller. Vi hade rätt trevligt. Det blev sent innan vi kom hem.*

20 *Städade mitt rum och så där åtskilligt.*

Julen 1910 och årsskiftet firade hon med sina vänner:

December 1910

24 *Hemma. Hade mycket bråtT med att få min dress färdig och julpresenterna inslagna. Var två gånger till Davis St. Elly och jag gick till Anderssons på kvällen. Hade lutfisk och risgrynsgröt. Det kändes så hemtrevligt och vi hade så trivsamt. Fick 15 presenter.*

25 *Juldagen. Till Mrs Pursey för middag. På eftermiddag kom Ella J och Amanda L på besök. Så gick vi till mötet på kvällen.*

26 *Hade jag brev av syster Jenny och nyårskort. Hemma hela veckan.*

29 *Var jag på mötet.*

31 *Gick jag till Doctor Parker. Fick medicin. Hälsade på hos Ella. Orkade ej gå på nyårsvaka. Fick 5 d. of Th o. Tilly.*

Januari 1911

1. *Nyårsdagen 1911. Var jag till Lovisa A. Wikströms var där och jag stannade hela aftonen. Det regnade hela dagen.*

2 *Hade postkort från Eva H. Hemma och sydde. Mådde illa. Mrs Benson sände upp våfflor för oss alla så kokade jag kaffe och systrarna Andersson höll grädde och så drack vi och åt i mitt rum. Elly var också med.*

Glädjen över samvaron med vänner under helgdagarna grumlades naturligtvis av att hon inte mådde bra. Mer om detta längre fram.

Breven.

Hanna var en flitig brevskriverska. Under den tid dagboken omfattar, 25 februari 1910 till 2 september 1911 skrev hon 66 brev eller postkort d.v.s. ungefär ett brev i veckan. Själv fick hon under samma period 43 brev. De flesta breven gick till systrarna Ida i Stryksele, Jörn och Jenny Granliden, Jörn. Även några syskonbarn fick brev eller brevkort. Var övriga mottagare bodde framgår oftast inte. Mottagarna hade svenska förnamn, så de flesta kan ha varit gamla vänner hemma i Sverige. Kontakten med hemlandet var nog viktigt. I vissa stunder längtade hon hem. Valborgsmässoafton 1911 skriver hon, "Det regnade och jag var så **hemsjuk**. Gick till båda mötena."

Trots sin magra inkomst skickade hon hem pengar till sina två systrar Ida och Jenny.
Exempel

1 maj 1910: *Sände brev till syster Jenny (5 kronor i)*
1 december 1910: *Sände brev och 10 kronor till syster Ida samt 15 kronor till syster Jenny.*
20 juni 1911: *Sände brev och fem kronor till syster Jenny, postat till syster Ida.*

(Systern Jenny hade blivit änka och bodde då ett tag hos systern Ida i Stryksele utanför Jörn.)

Även Jennys dotter Adele fick som sagt brev och hon hade tidigare även fått en liten barnsked. (se foto)

En period var hon besviken på sina anhöriga hemma i Sverige. Hon tyckte att de var dåliga på att skriva svar. Den 5 maj 1911 skriver hon...

"Väntade brev från Sverige men förgäves, förgäves. Jag har kommit till den slutsatsen att när jag ej har att ge något så får jag ej begära att dom ska skriva till mig."

Hon syftade kanske på de pengar som hon ibland skickade hem. Samtidigt måste hon ha glömt hur förhållanden var i Sverige. En bondhustru hade många gånger varken tid eller ork att sätta sig och skriva brev mellan sysslorna i ladugården och skötseln av hem och barn.

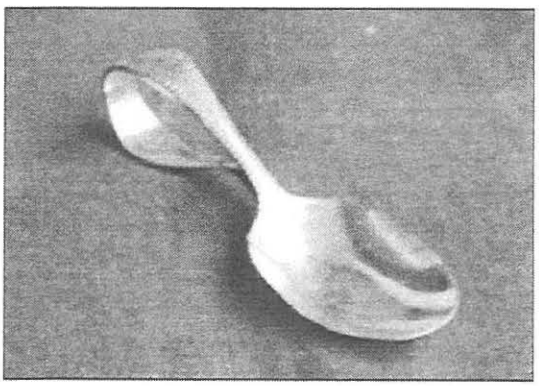

Denna silversked skickade Hanna till systerdottern Adele i Granliden. Jörn.

Hälsan

Vi har redan sett många exempel på att Hannas hälsa inte var bra. Hon skriver ofta "Hemma, sjuk", men hon talar inte om vad hon led av med undantag för den 26 februari 1910 då hon "blev sjuk i krupp".

I januari 1911 blev det så allvarligt att det ledde till operation.

3 *Hemma. Med till Doctor Parker igen. Fick medicin men han förstod ej vad det var. Mycket kallt. På eftermiddagen hade vi kaffe hos systrarna i församlingshemmet.*

4 – 7 *Hemma. Ganska dålig. Hade en stark förkylning. Det såg rätt så mörkt ut, men "som din dag är, skall din kraft vara".*

8 *Söndag. Till mötet på eftermiddagen, gick hem och stannade hemma (dålig)*

9 *Hemma. Intet bättre.*

14 *Mrs Pusey följde mig till Doctorn, men han var ej hemma.*

15 *Till mötena. (Vi hade möten varje kväll från den 8 till den 22)*
17 *Mrs Pusey följde mig till doctorn.*
18 – 19 *Hemma.*
20 *Hos Mrs Perrine. Mycket dålig.*
21 *Hemma. Hade brev från Fru Bergmark.*
22 *Sunday*
23 *Följde med Mrs Pusey till Chicago. Mrs P bjöd på lunch.*
24 *Var jag mycket sjuk.*
25 *Var Doctorn opp. Mrs Pusey tog mig i auto opp till Hospitalet. Hade brev av syster Jenny, syster Ida, två brev av Edla H ett av Anna H, Anna S, ett från Visconsin.*

Februari 1911
1 *Blev jag opererad. Efteråt fick jag lunginflammation. Mycket sjuk. Många kom och såg mig och blommor fick jag i mängd.*

Efter operationen fick Hanna hjälp av mrs Pusey, som hämtade henne hem till sig från lasarettet och sedan fick Hanna bo där i två veckor för en första återhämtning.

March 1911
1 *Kom Mrs Pusey och tog mig hem till sig där jag stannade två veckor.*
13 *Sände jag brev till syster Ida och syster Jenny.*
15 *Kom jag hem. Det kändes trevligt att vara hemma i mitt lilla rum igen. På kvällen kom Tyra och Ester D med en vacker planta och en summa pengar.*
17 *På kvällen hade Mrs B-n party för några från Fria Missionen. Vi hade så trevligt, hade sång och spel och Pastor Olsson läste och bad, och sedan bjöds vi på kaffe med flera sorters bröd.*
20 *Blev körd i auto opp till Mrs Jeffersons hem. Hon var borta, men Hanna var hemma. Där stannade jag till Lördan*
21 *då gick jag hem.*

Hanna skriver som sagt aldrig vad hon hade för sjukdom. Det var inte bara en krämpa som oroade henne.
Den 21 maj 1911 skriver hon ...

Söndag. Jag är förfärligt nedstämd i dag. Har ont i båda ögonen. Var bjuden till H. Bensson, men kunde ej gå. Det åskar och dånar i ett, så det blir väl regn.

Operationen löste tydligen inte Hannas sjukdomsproblem. Hon mådde fortfarande inte bra. Hon behövde vila upp sig och vände sig till vännen Hanna Wikström. I juni 1911 skriver "vår" Hanna:

22 *Hemma. Ganska klen, men gick ändå till mötet. Sände brev till Wikströms och bad att få komma dit ett par veckor.*
26 *Hemma. Hade brev från Hanna Wikström med den hjärtligaste inbjudan att komma dit till dem. I sanning, jag känner mig så glad och tacksam till dem för deras hjärtlighet mot mig.*

Vännerna var trots allt ett ljus i mörkret.

Slutet och resan till Sverige
Hanna skrev ganska regelbundet i sin dagbok. Inga större uppehåll med undantag för tiden på lasarettet.
De sista sidorna i dagboken är från augusti – september 1911.

27 *Söndag. Gick med Anderssons och Wikströms till Lincoln Park. Hade middag där. Gick hem så jag kom på e.m.-mötet. Var så nedslagen så jag gick hem och grät. Gick på kvällsmötet. Mycket gripande möten.*
28 *Hade brev av Maria Johansson.*
29 *Hemma. Sände brev till M.J.*
30 – 31 *Hemma*

September 1911
1 – 2 *Hemma. Ganska dålig.*

Här slutar hennes regelbundna dagbokskrivande ganska plötsligt. Varför? Sidorna i boken var inte slut.

Ett halvår senare kommer ett tillägg – några korta anteckningar om hennes besök i Sverige.

Hon gjorde nämligen en resa hem 1912, således ett par år före första världskriget. Hon åkte med ångaren Lusitania – vilket måste vara samma fartyg, som 1915, under första världskriget, sänktes av tyska u-båtar – en händelse som bidrog till att Amerika gick med i kriget på de allierades sida.

Följande är allt hon berättar om besöket i hemlandet 1912 till 1913:

Lämnade Ewanston 26 maj. Gick ombord på Ångaren Lusitania kvällen d. 29.
Var sjuk på resan. Vi var 4 flickor i sällskap.
Ella Johansson
Alice Andersson
Anna Lundkvist
och jag själv.
Stannade i Liverpool i två dar, kom hem till Jörn en måndagskväll två veckor före midsommar !!!!! ?????

Jag drager en slöja över den tid jag stannade i Sverige.
Lämnade Jörn onsdagen den 14 September 1913.
Lämnade Göteborg 20.
Ankom till Hull måndag morgon 22 september.
Stannade i London till den 26 då vi gick ombord på Andania.
Anlände till Montreal 4 okt.
Kom till Chicago söndag kväll kl 11 d, 5 oktober.

Hanna Berglunds dagbok

Varför var Hanna så tyst om Sverigevistelsen, som ju ändå varade över ett år? *" Jag drager en slöja över den tid jag stannade i Sverige."* Var hon besviken över förhållandena i det gamla landet, eller blev hon inte väl mottagen? Jag har svårt att tro det.
Vi vet att hon vistades en tid hos sin syster Ida i Strycksele utanför Jörn men det skulle ha varit mycket intressant att veta mer om vilka hon träffade och var hon bodde, gärna med hennes egna beskrivningar av personer och miljö.

Vilken uppfattning får man av henne genom dagboken? Hon ger ett sympatiskt intryck. Jag tror att hon i grunden var en viljestark, utåtriktad och glad person. Fotografiet ger en sådan bild och det förstärks av att hon hade många goda vänner. I dagboken avslöjar hon kanske mer om sina bekymmer än vad hon visade utåt. Hade hon varit en gnällspik hade nog vännerna ledsnat på henne så småningom. Hon ville göra rätt för sig, levde under ganska enkla förhållanden. Det klagade hon inte över. Men hon var olycklig – i varje fall under de år, som dagboken omfattar. Det berodde naturligtvis på hennes vacklande hälsa. Hon var djupt religiös och missade sällan mötena, men någonting fattades i hennes liv, trots alla vännerna. Så känns det.

Dagboken berättar en hel del om ett emigrantöde, men det lämnar efter sig många frågetecken.
Oftast nämner Hanna sina vänner bara med förnamn. Vilka var de? Var Anna L, Ella J och Alice, som ofta omnämns i hennes dagbok, de tre "flickor" som reste hem tillsammans med henne? Hade även de någon koppling till Skelleftebygden? Vad hände tiden före februari 1910 och hur var Hannas sista år? Finns något av hennes brev till Sverige kvar? Tänk om de brev, som hon själv fick från Sverige, hade bevarats. Vilken skatt det hade varit. Mina efterforskningar har inte gett något resultat – än.

Johanna Berglund, född i Ersmark 1876 dog i Chicago Amerika 1917, endast 41 år gammal.

Hälsningar från Amerika – Vykort från ett fjärran land.

Mathilda Holmqvist

Jag heter Mathilda Holmqvist och går sista året på Balderskolan. Där läser jag teknik med inriktning Form och Design. En dag under en av våra svensklektioner fick vi i uppgift att skriva en uppsats om det svenska språket. Då jag hade lite svårt för att komma på vad jag skulle skriva om, satt jag och funderade på vad som intresserade mig. Plötsligt kom jag att tänka på min farmors gamla undanstoppade vykort. Dom hade jag ju alltid velat titta lite närmare på. Och efter att ha arbetat med korten under några lektioner insåg jag att detta inte bara var skrivna ord på ett par papperslappar, detta var levande personer med känslor och problem. Jag har aldrig arbetat med släktforskning förut, men jag inser nu hur otroligt intressant det är!

Jag är väldigt fascinerad av hur människor levde förr i tiden. Särskilt min egen släkt eftersom det är de som har fört mig hit idag. Alla deras levnadsöden har flätats ihop och bildat kommande öden.
Det är verkligen otroligt hur mycket man kan få veta av bara några skrivna rader. Vilka slutsatser man kan dra i fråga om klass, bildning och händelseförlopp. Vi ska nu få följa en brevväxling mellan Gustav Ögren och hans nära och kära. Jag har fått tag på gamla vykort som min farmor har haft kvar från sin pappa. Korten är skrivna mellan 1905 och 1916. Gustav arbetade under denna tid i Amerika. Vad jag kan förstå så hände det mycket under den här perioden.

Vykorten är från:
- Gustav Ögren (min farmors pappa)
- Johan Ögren (Gustavs bror)
- Stina Ögren (Gustavs syster)
- Alise Hedenström (Gustavs flickvän)
- Alise Lundberg (någon relation med Johan)
- Clara B. (okänd)
- J. A. (okänd)

Vykorten med kommentarer

1. Till fröken Alise Hedenström, Risön, Skellefteå, 1905
   Hjertliga Gratulationer
   Födelsedagen den 9/8 1905
   Wid 20 års ålder känst Risön dig trång
   långt till fjerran du längtandes går (men vänta han kom).
   Ledas ditt hjerta känner och smärta uti all världens hörn,
   uppsök då Jesus, han skall dig hela både till kropp och själ.
   Af vännen Margareta

Det första kortet är skrivet till Alise på hennes tjugoårsdag. Gustav har redan åkt för att arbeta i USA för första gången. Brevet är skrivet av en väninna och det framgår av kortet att Alise saknar Gustav väldig mycket. Det är kortets enda innehåll förutom gratulationen. Språket är väldigt högtidligt och nästan poetiskt. Stavningen är, som i de flesta av korten, inte den samma som i dagens läge. De flesta ord som nu stavas med ä är här skrivna med e. Grammatiken är ej heller den samma, i den flesta fall är det verben som är böjda annorlunda eller placerade annars från vad de är idag.

2. Till miss Alise Hedenström, Risön, vbt län, Skellefteå, Sweden, 1912
   Ett Godt Nytt År Tillönskas Samt ett i allo angenämt 1912
   Helsningar Gustaf

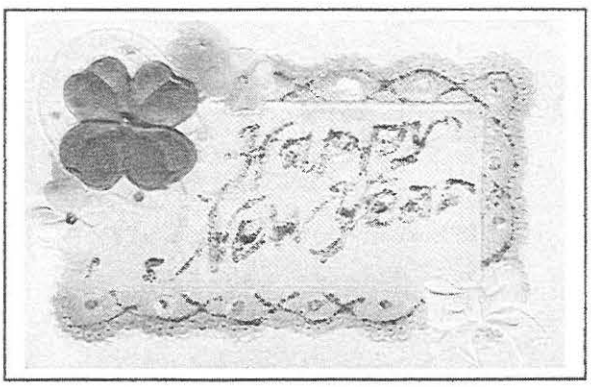

Även detta vykort är till Alise, men denna gång från Gustav. Han har nu hunnit vara hemma en gång för att sedan återvända till USA. Förhållandet fortsätter mellan Gustav och Alise, men man kan inte läsa något mer personligt än
"helsningar Gustav". Man kan da dra slutsatsen att de ännu inte var förlovade. Språket är även här högtidligt, men det var ju dock skrivit vid en högtid.

3. Till miss Alise Hedenström, Risön, vbt län, Skellefteå, Sweden, 1912

Bild och texten *"What am I to do to make you love me"* på kortets framsida sa kanske mer om Gustavs känslor än det han skrev.

Sen lördagkväll i St Paul 24/8
Besta Alise
Tack för erhållet bref och för dess innehåll Jag har ej tid att skrifa brefen i moron skall jag arbeta till helsan mår jag bra önskar dig dito.
Kära helsningar. G. Ö

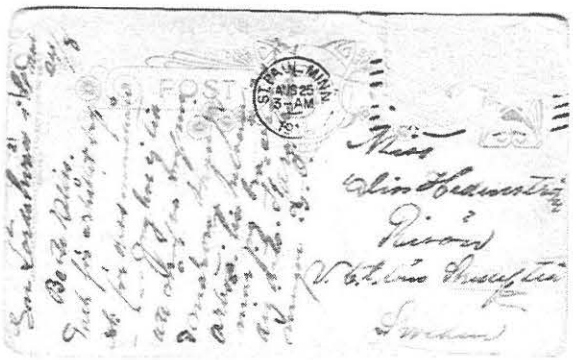

Brevet är skrivet i augusti. Man kan här se att Gustavs handstil blivit slarvigare, och även om språket fortfarande är lite högtidligt så har meningarna blivit kortare och vissa av dem ofullständiga. Det framgår även i brevet att han har lite tid, troligen tar arbetet upp all tid. Om man ser till grammatiken så saknas här punkter och kommatecken, ibland även subjekt. Inga anglicismer syns än till i hans brev, man kan då anta att han ännu inte hunnit vistas i USA alltför länge, och kanske arbetar han med många svenskar. "Helsningar" har här förvandlats till "kära helsningar".

4. Till Alise Lundberg, Risön, Skellefteå, 1913
Hjoggböle den 29 juni 1913

Bästa Alise!! Får tacka så mycket för senast
Det vita syrenerna var förtjusande
De bästa hälsningar sändes från mig till dig
Johan

Detta vykort är från Johan. Om denna Johan är Gustavs bror är osäkert, men troligen är det så. Vem Alise Lundberg är, är ej heller klart. Adressen är densamma men efternamnet är nytt. Detta brev är av storslagen stil. Ord som "mycket", "bästa" och "förtjusande" används, och man kan då dra slutsatsen att han gärna skulle vilja träffa henne igen. Det man kan se i detta brev är att "hälsningar" nu stavas med ä och inte e. Detta kan betyda att han inte lärt sig stava som Gustav, alltså kommer de kanske från olika familjer. Eller så har han fått mer bildning än vad Gustav har.

Vykortets framsida Gustavs bror Johan

5-öres-frimärket på Johans kort: En vacker gammal klassiker.

5. Till Herr Gustav Ögren, Södra Hedenbyn, Skellefteå, Sverige, 1913
Greet you brother John
Chisago City aug 31-13

Friend Gustav!
As I sand you a lang latter last winter, and have not heared from you, I wounder if you are mad at me, when you not even sand me a postcard. I am feeling fine and still here at the home. On the other side you can se the picture of the home.
Yours truly JA.

Chisago City, liten stad i Minnesota ej att förväxla med Chicago Illinois

Var detta "Old peoples home" avsändarens arbetsplats eller hem ?

Detta kort är väldigt intressant. Det är adresserat hem till Gustav i Sverige. Så denna dam kan ej vara upplyst om att han redan har återvänt till Staterna. Innehållet är väldigt kul, hon skriver att hon skickade ett långt brev till Gustav förra vintern och har fortfarande inte fått något svar, inte ens ett vykort! Nu undrar hon ifall han är sur på henne. Brevet avslutas med "truly yours". Antar att denna dam var mer än bara en arbetskamrat och att hon inte var upplyst om att en Alise existerade. Brevet är skrivet på engelska, men adressen på svenska. Hennes stavning är ej felfri. Om denna dam var amerikanska vet jag inte, hon undertecknar bara med sina initialer.

6. Till Mr Gustav Ögren, St Paul minn, USA, 1914
Framsida:
Idag sår pappa och vi ska också sätta potatis. Helsningar även från Hanna & Märta. Dom har nyss kommit. Hälsa Hedmans. Af Stina.

Baksida:
Hedensbyn den 29 maj
Oförglömda broder Hermed får du många varma hälsningar från hemmet, vi mår bra efter vanligheten, och hoppas äfven du gör det samma. Vi hoppas du är framme nästa helg. Vi lengtar på att få höra något. Vi hörde från Dahlbergs att resan till Liverpol hade gått väl, men tänk så många som har sagt ni var med på den båt som stötte på i Nordsjön men vi viste ju att ni hade inte gått från Göteborg när han gick.

Portot till USA 10-öre!!!

Detta och nästa kort är skrivet mellan Gustav och hans syster Stina (Kristina). Stinas brev innehåller varma önskningar om att hälsan ska vara väl. Hon upplyser honom även om alla småsaker en storebror kan vilja veta. Brevet inleds med "oförglömda broder", och detta tyder på att hon höll av sin broder väldigt mycket. Språket är mycket mera avslappat här än i de tidigare breven. Henne stavning är mycket bra och hon skriver fullständiga meningar. Men engelskan har nog Gustav ensamrätt på att kunna, ty hon stavar Liverpool med ett "o". Men frånsett det verkar det som om Stina har fått mera utbildning än sin bror.

7. Till fröken Stina Ögren, Södra Hedensbyn, Skellefteå, Sweden, 1915
St Paul den 14-2

Kära helsningar Till Er alla. Jag mår bra till helsan har fått bref från Johan. Ser deri ny var sjuka ledsamt hoppas ny är bättre nu. Slutet af kommande vecka skall jag skrifva bref.

Gustavs brev innehåller endast det mest väsentliga, upplysningar om hur han mår osv. Stavning i detta kort är sämre än i de övriga. Så gott som alla ord är stavade med e istället för ä, och "ni" är stavat "ny". Denna försämring av stavning kan mycket väl bero på att han bott i USA för länge. Språket i hans brev är inte längre lika högtidligt, och han använder dialektala ord som troligen användes av familjen och byn.

8. Till Mr Nils G Ögren, Södra Hedensbyn, Skellefteå, Sweden, 1916
St Paul, minn
Nov 26 -1916

Dear friend,
take from me a merry greeting.
Old the wish yet worth repeating.
This is cold and bleek december.
Hearts beat warm and friends remember
A merry christmas and a prosperous new year. To you from Clara B.

144 Mt Airy Str.
St Paul, minn

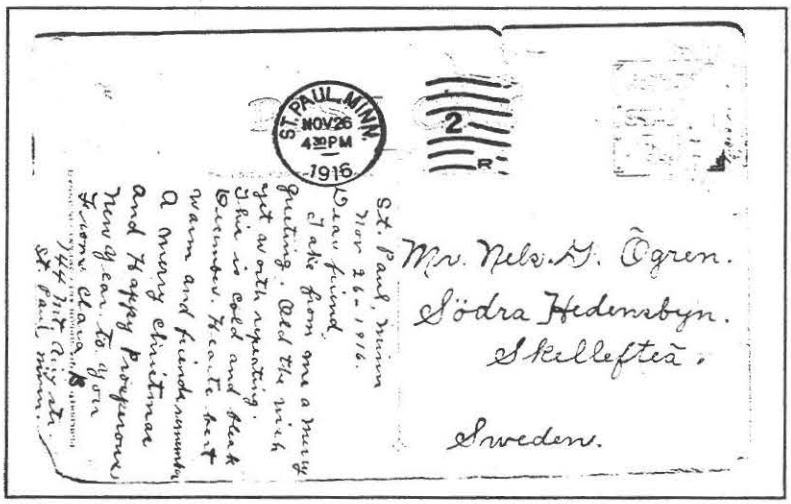

Det sista vykortet är skickat från en dam som heter Clara B. Kortet är skickat hem till Sverige, detta kan betyda att han har återvänt. Det är en underbart vacker julhälsning skriven på rim. De verkar ha varit goda vänner, men ej mer än så. Kortet inleds med "dear friend" och avslutas med "happy prosperous new year to you from Clara B"

Reflektering

Jag tycker att det har varit oerhört intressant att läsa igenom dessa vykort. Texterna har ibland varit omöjliga att förstå, stavningen konstig och innehållet förbryllande. Men att till slut lyckas tyda dessa 90 år gamla vykort har varit väldigt roligt. Vad som förvånar mig mest är de ordval som används. Vissa kort skulle lika gärna ha varit avsedda för kungligheter som till sin
älskade. Vad man kan se på stavningen är att den i dagens läge kommit närmare talspråket. Ord som förr stavades med –dt (godt) och –fv (äfven) har övergått till bara t och v. Och i framtiden kommer säkert våra ord att stavas annorlunda. Gustavs språk tycker jag ändå har bevarats väl med tanke på hur länge han har vistats i USA. Om man jämför med Vilhelm Mobergs böcker kan man inte se några klara anglicismer.

-Kronan kostade nie hundred dollars.
Karl-Oskar hoppade till i stolen: -Va i all fridens namn!
-Yes, nie hundred. Cheap for cash.
-Du Ulrika! Dä ä du som har skänkt'na!
-Yes, offkås!

Vilhelm Moberg

Vad mer som är kul är att både St Paul och Chisago, som vykorten är skickade ifrån omnämns i hans böcker.

> Republikaner och demokrater möttes i St Paul för att tillsammans utarbeta en konstitution åt staten Minnesota. Men klyftan emellan de båda lägren öppnade sig alltför bred för att deras delegater skulle kunna förrätta sitt arbete vid samma bord.
>
> I den svenska kolonien vid Chisago Lake skulle många inflyttare komma som inte tidigare varit med och valt ombud i legislaturen, nu för första gången i sitt liv hantera en röstsedel.
>
> Vilhelm Moberg

Men det jag ändå tycker har varit mest intressant är innehållet, så mycket jag har fått reda på genom bara några få rader! Stackars Alise som tvingades vara ifrån sin man så mycket, många i dagens läge skulle nog inte ha klarat av det. Och Gustav, så långt till sin älskade, endast skrivna ord höll dem ihop. Livet i USA kan inte ha varit lätt för honom, arbete i ett och beundrarinnor som hellre sett att han stannat i USA. Men Alise och Gustav fick till slut varandra, de lyckades bekämpa hindren.

Men tyvärr fick de inte växa och bli gamla tillsammans. År 1920 dog Alise i barnsäng.

Lästips

I skriftserien **Kulturens frontlinjer** har det totalt kommit ut 35 skrifter. Aktuell är bl.a.

Två uppsatser om nordsvenska giftermålsmönster

Anders Brännström och Birger Winsa
Brännströms uppsats är kanske intressantas för skelleftebor. Den har titeln
"Partnerval och kulturella gränser. Giftermålsmönster i Skellefteåbygden 1720 – 1900"
Undersökningen är fokuserad på valet av äktenskapspartner från olika byar och från olika sociala grupper i Skelleftebygden.

Winsas artikel heter
"Kärleken är varken blind eller döv – Giftermål över språk- och kulturgränser i Tornedalen och Kalixbygden"
Skrift nr 19 Utgiven 2001

Återseenden

Erik Forsgren:
Återblick på TVs pionjärår i Norr- och Västerbotten.
Eget förlag Pris: c.a 200 kr

Kunskap och kontroll

Peter Sköld
I och med att det så kallade Tabellverket påbörjades 1749 har Sverige världens äldsta befolkningsstatistik. Boken Kunskap och kontroll behandlar det svenska samhället som under 1600- och 1700-talen möjliggjorde att ett sådant projekt kunde förverkligas. Förväntningarna var högt ställda från början. Med hjälp av befolkningsstatistiken skulle samhället i grunden kunna förändras och ett formidabelt kartläggningsarbete inleddes. Med Pehr Wargentin i spetsen analyserade de svenska vetenskapsmännen siffrorna och konstaterade att landet var bekymmersamt glest befolkat.

I takt med samhällets snabba förändring ändrades också statistikens förutsättningar, drivkrafter och syften. Så sakteliga växte ett nytt ämbetsverk fram och tog från 1858 sin skepnad i Statistiska centralbyrån. I tider av kolera och begynnande emigration formerade riktlinjerna för den svenska befolkningsstatistiken.

Titel: Kunskap och kontroll (Den svenska befolkningsstatistikens historia)
Författare: Sköld, Peter
Förlag: Almqvist & Wiksell, 2001. - Stockholm
Sidor: 431 s. **Pris** c.a 245:-

Glimtar från Norrböle

Thore Sjögren

Norrböle skola

År 1876 hade Skellefteå socken 28 skolrotar, varav en var Norrböle rote med två avdelningar
1.Norrböle och Morön 2. Hedensbyn - Risön och Grahn.
Skolrotarna hade till uppgift att skaffa fram skollokaler och varje skolrote skulle svara för två till fyra klassavdelningar.
En av skolrotarnas tyngsta uppgifter var att ordna med lämpliga skollokaler.

Ur Protokoll fört vid ordinarie byastämma med Norrböle byamän den 24 maj 1875

§ 4

Med fästat afseende på behofvet af nödiga skolrum för småbarnsskolan beslöts att därtill skulle upplåtas först det rum i byns fattigstuga som nu gagnas af Marklund, från hvilket rum en dörr skulle upptagas till det där inom belägna rummet, hvilket skulle inredas med golf, tak, 2 fönsterlufter, och såten igenslås, hvarefter rummen skulle hvitmålas med vattfärg. Nödige bord och bänkar skulle äfven förfärdigas. 6 stolar 1 bord en soffa med lock, en vattenämbar med skopa skulle inköpas och en liten skåp anbringas i något hörn af rummen. En tafla svartmålad skulle äfven anskaffas.

Var skollokalerna var belägna på Norrböle framgår av fattighusets placering, som kan utläsas av ett protokoll från 1868.

Protokoll hållet i Strömsöhr den 12 juni 1868 i avseende till inträffat förhinder den 3 ds hade samtliga hemmansägare i Norrböle blifvit kallade att denna dag kl ½ 6 sammanträda hos undertecknad Häggbom, där de underskrifne tillstädeskomna, och följande ärenden föredrogs och afgjordes.

§ 1

Wäcktes frågan om hvarest den inköpta Fattigstugan skulle placeras, och beslöts, sedan de närvarande besett platserna som därtill voro disponibla, att den skulle sättas vid Smedsrotet, på v. sidan om detsamma.

§ 2 ----

I soldatroten Smed ingick hemmanen Böle 1, 6 och 8 och i Berg Böle 7 och 9.
I Stadsägoboken sägs att Stadsäga 118 avstyckades 30 augusti 1923. Beskrivning: Soldattorpen nr 31 Smed och nr 32 Berg, ägare Skellefteå stad.
Stadsäga 118, 132, 171 och 172 utgöra tillsammans Soldattorpen nr 31 Smed och nr 32 Berg innehållande en areal av 8800 kv.m.
Dessa stadsägor låg i blivande kvarteret Stenbock, mellan Gustavsvägen och Kågevägen, norr om Norra Järnvägsgatan och söder om Norrbölegatan.
John Boström har i sin skrift "En minnenas vandring genom Norrböle" placerat ett skolhus strax sydväst om nuvarande Norrbölegatan 44-48. Framdragningen av E 4 förändrade helt stadsbilden i detta område. I kommande protokoll talas det inte längre om fattighuset utan om skolhus. Understöd till fattiga, främst änkor, beslutas i penningmedel. Senare protokoll styrker skolhusets placering.

Utdrag ur byastämmoprotokoll av den 5 maj 1887.

§ 14
Skolhustomten skall instängas och planeras och stängas i linie med det österifrån kommande tået till vestra ändan af Engmans uthus och i söder efter rået samt i öster till färvägen.

§ 15 Ulric Engman arrenderade potatislandet på skoltomten för 3 kr.

Ur byastämmoprotokoll av den 25 oktober 1894

Tillägg:
Som Norrböle bys skola blifvit förärad af Consuln och Riddaren O.Häggboms Sterbhusdelegarne en vacker orgel och af Kapten Rudolf Häggbom en flaggstång med flagga så uppdrogs åt åldermannen att i ortens tidningar framföra Byamännens hjertliga tack.

Dag som ofvan

Carl L. Sjöström

Protokoll fört vid ordinarie byastämma med Norrböle byamän den 3 maj 1917

§ 1
Närvarande: Herrar Vilh. Johansson, Joh. Lindgren, O.Forslund, O.V Sjöström, J.A.Hedström, J.E.Lindskog, V. Bäcklund, Oskar Öhlund, O.D.Dahlberg, A.E.
Kjellin, G.A.Hägglund, O.F.Holmberg, J.Nyström, J.A.Söderström, Nils Lundström,
Karl Pettersson och J.Marklund äfvensom Fru A.Lagerkvist genom ombud enl. fullm.

§ 2
Till ordförande att leda stämmans förhandlingar utsågs Rådman G.Andersson.

§ 3
Föredrogs revisionsberättelse för räkenskapsåret 1 maj 1916 – 30 april 1917; och beviljades räkenskapsföraren full och tacksam ansvarsfrihet för den tid räkenskaperna omfattade.

§ 4
Beslöts utarrendering af s.k. Hägglunds-vägen, mellan G.A.Hägglund och O.F.Holmberg,
Vägen från skolhuset till Mullberget, Alhemsvägen från Mullberget till Moröns byarå, vägen från allmänna landsvägen till Bölekajen, väg vid Kanalen mitt för ordenshuset samt skolhustomten, allt för ett år räknat. Och bestämdes att vägen till Bölekajen ej får betas utan endast höstslåtter därå värkställas och öfriga vägar skulle arrendatorn själf ha uppsikt öfver de betande kreaturen.

§ 5
Vid härefter företagen auktion inropades vägen från skolan till Mullberget af J.A.Hedström för 1 kr 50 öre, s.k. Hägglundsvägen af G.A.Hägglund för 3 kr 25 öre,
Alhemsvägen af J.A.Söderström för 4 kronor, höslåttern af vägen till Bölekajen af Karl Johansson för 3 kronor, väg till Kanalen mitt för ordenshuset af Målare N.Andersson för 6 kronor samt skolhustomten af Fru Anna Lagerkvist för 20 kr. 50 öre.

År 1917 upphörde Norrböle skola. Offentlig auktion hölls den 26 maj detta år på skolhus och inventarier.

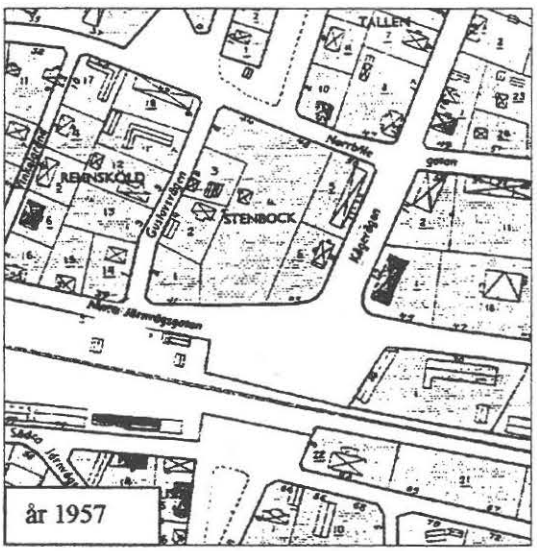

år 1957

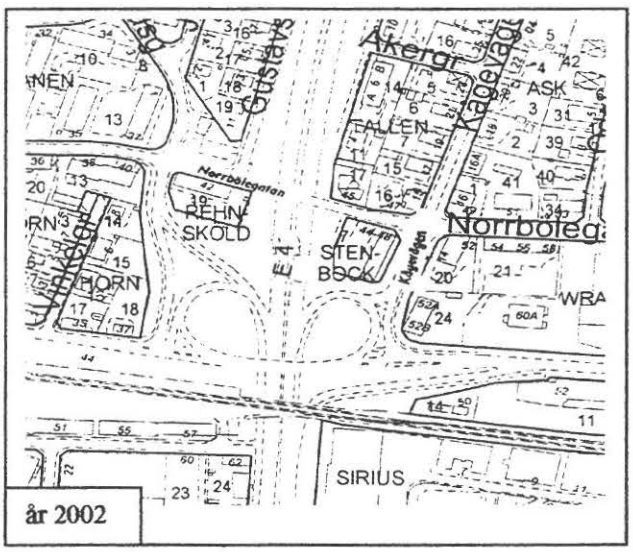

år 2002

Skolhuset låg i kvarteret Stenbock mellan Kågevägen och Gustafsvägen. Nya E4 sträckningen och rondellsystemet har tagit det mesta av kvarteren Rehnsköld och Stenbock.

Protokoll från auktion efter nedläggningen av Norrböle skola.

Protokoll, hållet vid offentlig auktion i Norrböle den 26 maj 1917.

Jämlikt byastämmobeslut den 3 maj 1917 samt i ortens tidningar vederbörligen offentliggjord kungörelse, företogs denna dag i utsatt tid och ställe auktion å i kungörelsen omnämnd egendom, därvid för spekulanterna tillkännagafs:

att inrop till och med fem kronor betalas kontant vid klubbslaget;

att i öfrigt köpe och säkre inropare erhölle en månads räntefrie betalningsanstånd;

att inropare af skolhuset om pliktig att afflytta detsamma från tomten innan den 1 januari 1918; samt

att auktionsmedlen uppbäres af byaäldrman Karl Pettersson.

Härefter företogs auktionen och afslopp på sätt här nedan visas:

Varans benämning	Inropares namn	Bostad	Kr.	öre	Kr.	öre	Anm.
Skolhus å ofri grund	Skälen A. Andersson	Staden	3117	25			
1 flaggstång m. line	"	"	43	60			
3 st. skolbänkar, om	"	"	3	–			
4 " "			3	40	3167	25	bet
utbus till skolhus	Skräd. W. Rolandsson	"			76	–	bet
5 st gl. skolbänkar	Kyj. Johannes Lindgren	Böle			6	–	bet
1 sadbutt	Kontant				3	60	bet.
1 kamin m. ov	A. H. Nordmark	Böle			30	–	bet
1 vedlår	Kontant				2	50	bet.
3 st. lampor	J. A. Södersten	Alhem	1	60			
1 kökskåp	"	"	4	50			
1 skrifbordslampa	"	"	1	50			
1 fotogenkanna m. m.	"	"		25	7	85	
1 brosknopp	Kontant				1	45	bet.
		Summa			3294	45	

Auktionsprotokollet sid 2

		Sup.	3391	45	
1 brinkuga	Kontant		1	25	bet.
1 "	"		1	50	bet.
1 skedbänk	"		1	-	bet.
3 st. "	"		3	-	bet.
1 " "	"		4	-	bet.
1 " "	"		1	05	bet.
1 " "	Skräd. Karl Löfgren	Stadea	1	-	bet.
div. sierbraden	Kontant			60	bet.
4 st. stolar à 1:45	Kaj. G. A. Hägglund	Bole 5:80			
1 bord	"	" 1:35	7	05	bet.
kindergrang	Kontant		10	75	bet.
1 sulgardin	Kaj. Johan Dahlberg	Bole 3:45			bet.
1 tältkrik		30	3	75	bet.
2 sulgardiner	Kontant		3	80	bet.
2 " "	"		4	80	bet.
1 soptrate	"			30	bet.
1 "	"		1	60	bet.
1 " "	"			40	bet.
2 st. sakarfungar	"		1	10	bet.
1 bord	"		4	-	bet.
div. jarnskrot	"			25	bet.
		Kronor	3343	65	
	Härifrån avgår:				
Auktionskostnad		53 55			
3% provision à Kr. 3343:65 =		100 30	153	85	
	Återstår att redovisa		3189	80	

Tillunda förlupet betyga som ofvan

J. Karlsson Karl Petterson

Af byamännen utsedde auktionsförrättare

Den första Vitbergsstugan

Protokoll fört vid byastämma med Norrböle byamän den 5 nov kl 7 1936 å Rådhuset.

Närvarande voro ett osedvanligt stort antal byamän bl. andra Johannes Lindgren, J.G. Nyström, Öhlund, E. Lindskog, Helmer Lundström, J. Lagerkvist, Lundberg, Albin Karlsson, Olof Forslund, m. fl.
För Skellefteå stad köpman E.A. Vikner, stadsingenjör Tore Törngren.

§ 1
Framställning från J.A. Nilsson att få hyra tomt å Vitbergets södra sluttning för uppförandet av en så kallat spårtstuga.
Efter åtskillig diskussion beslöts att hyra tomtområdet 2.500 kvm. till Nilsson mot ett årligt arrende av 30 kronor, för en tid av 10 år, med rätt för byamännen att vid eventuell
försäljning uppsäga kontraktet inom sex månader.
Att upprätta kontrakt med Albert Nilsson utsågs åldermannen och J.G. Nyström.

§ 2
Förslag om försäljning av området till Skellefteå stad hade väckts och föredrogs, men bestämdes att intet företaga i denna saken f.n.

Den 15 oktober 1938 meddelar Skellefteå Advokatbyrå, Jur. kand Torsten Tullberg till byåldermannen Albin Karlsson att Albin Nilssons konkursbo överlåtit Vitbergsstugan å Fjärdingsmannen Alfred A:son Grahnén och Byggmästaren Hilmer Magnusson, båda i Granö.

Vitbergsstugan har sedan dess i olika omgångar ombyggts, tillbyggts och slutligen har nybyggnad skett och är i dag en uppskattad restaurang.

Minnena från Vitberget och Vitbergsstugan är många bland oss som växte upp på Norrböle.
I tidiga ungdomsåren var vi några som samlade ris i skogen och på dragkärror drog hopsamlat material från affärerna i stan, lådor, tunnor m.m. till den årliga majbrasan på Vitberget. Skolutflykter, kälkåkning och skidåkning och vandringar dit upp för att sola och äta medhavd matsäck eller fika i Vitbergsstugan. Orienteringstävlingar och spårningar i vitbergsterrängen den tid då man var scout.
Danserna i den gamla Vitbergsstugan under krigsåren då finska flyktingar hade inkvarterats på Boston och Tuböle, och de romantiska promenaderna hem efter dansen, ofta i månsken och med någon brud under armen. Bara för att nämna några av de många minnena.

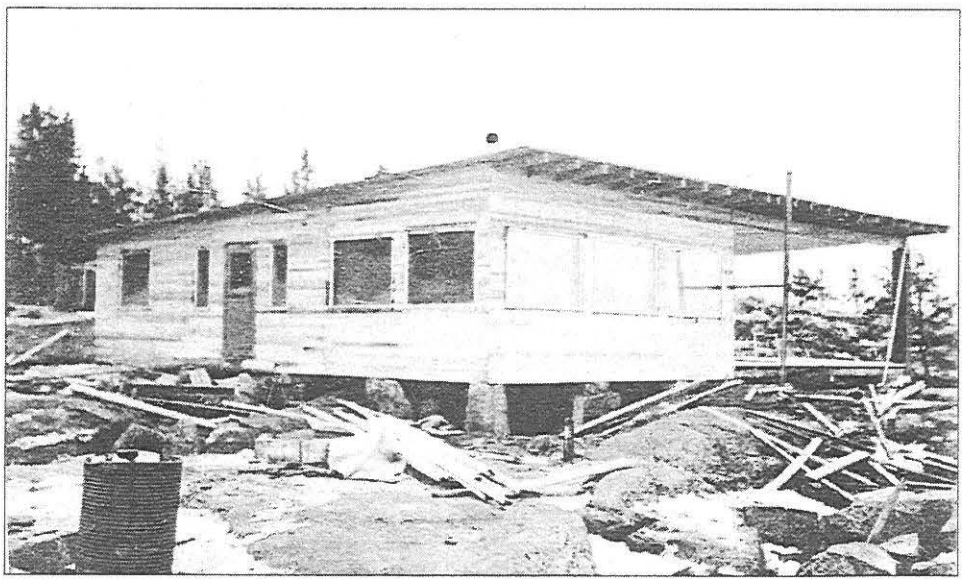

Den första Vitbergsstugan under byggnad 1936 – 37.
Foto: NV Ägare: Skellefteå museum.

Förr i tin da fanns he tin

Barbro Viklund

Sla de borta bainom
No veill du hava n snaukopp
Ve taga ass fem minut
I lut omkull´me n stann

He jer nager olom som man håårt möittje förr. Gåbbarn kånd ga galmela om marjan a fa se n kaffidroppa a haar na rall deri vår gal. Kweinnen kånd göra he a, men språnt dem möittje se vort dem kalle ralltjäling. Rallkall hårt man no aller.

Men he var eint om he i skuull tala utan om tin - att ole "stress" eint var oppfånne. Enda hadd dem se möittje att göra jamfårt ve ass. Int hadd dem bila a traktora a tjwöttmaskina a diskmaskina.

Om marjan skuull kweinnen sköt om kräka a mjaalk koen, taga reda oppa mjalka, a sen ga ein a stök deill e marjamal. Kararn skull ut i skojen om he var veintern, eller taga ham n hajskreinn fra na utskeft. A se var he ven som skull hågges.

Kweinnen skuull rust deill maten a diisk vår dag, a se var he ju allti klea som skull ha vöre laga.

Men meste gåv dem se tin att stan op a prata om he komme nan, a eint vor dem uti att goock oppa klacka i ain heller. Jå, I hav raint a hårt att dem klare se utan att tala i telefon - i flair vecku!

No jere väl brano merkvärdigt nöuw att eint ve - som hava ne se beviljat ve graijom a motora - att ve jetta sneell oppa som ormskröln haile tin. Ingar männisch tårs vel ga gaalmela a helsch oppa nöwförtin - ataminstone eint om kwellarn, för da vili granna vara ifre a tala ve n Magnus Härenstam eller a Helena Stålnert.

Tin ha vorte som peninga. Döu skal spara tin, a eint vara slösakti ve tin. Våfför jere da eingen som hav nan ti?

I hårt om n kweinn som var se olecklit sparsam, hon spara tin haile tin, sprant oppför trappern, a sätte se eint da hon skull eta. Hon städa toaletten mens hon sat der, a hon to se aller fem minut.

Hon bort ha vurte brano rik, men einna hon hadd taje ut sparkapitale se dödde a. Fåll mens hon sprant oppför trappern. Se he vart eingen utdelning. A eint ha I hårt att barna hennars ha fadd ut nanteing borti kapitale hennars heller.

Visst vili ve hava bonska kwar?

Laaing ha he eint ruve se feint att tala bonska, men I tro att he hall oppa ändres. Maang ungdoma nöuwförtin saij att he jer "häftigt", a dem vili lär se bonska. Men da jetta dem ju hava nan som lär ut.

Döu som jer fullflaite jett hjalp deill. Berätt för barna din sjösch, eller erbju deg att berätt nanteing oppa e möót – en dikt, en histori, e talesätt fra bynom dine.

A döu som eint jer se fullflaite kan ju tala-ve nan ann som kan bätter. Maang föreninga ha redan bestämd att dem skala hava ve nanteing oppa bonska vår gaang da dem träffes. He kan ju å göras som en tipspromenad eller en liten teater, eller att man sjoong allsång.

Bannspelara kan man ju a använn, dem vara eint se dyyr. No tro I he vor lastelit för dem som ska leva framöver att konna ta fram a spela opp höre he let för gammalt i böija vore.

Men ve jetta sätt igang nöuw - mens ve kånna.

Malå lokalhistoriska dagar! 28 – 30 september 2001.

SKEFOs traditionella lokalhistoriska dagar var i år förlagda till församlingsgården i Malå. Arrangemanget genomfördes i samverkan med Malå församlig, Malå Hembygdsförening, Malå Släktforskarförening, PRO, ABF Studieförbundet Vuxenskolan samt tidningen Norra Västerbotten

Dagarna var välbesökta – mer än 80 personer var och en av de två föreläsningsdagarna fredag och lördag. Fredagspasset inleddes med att Jörgen Stenberg framförde en jojk som han lärt sig av "Lill-Sara" och därefter spelade Björn Sivertsen och Halvard Larsson på dragspel Malåvalsen av Arvid Sjöström från Östra Lainejaur.

Program

Fredag 28 september

18.00 Kort inledning med musik och tal. Malåbygdens förhistoria – samtal mellan Sissel Mikkelsen; Inga-Britt Hultmar, Bruno Stenberg och Barbro Viklund.
Band mellan Malå och Skelleftebygden i gammal tid –Ulf Lundström, Lokalhistoriskt Institut, Skellefteå.
19.30 Musikcafé.
20.00 Glimtar från Malå kyrkohistoria – Sture Grundberg.
"Språkligheter på Malåmål!" – Mandor Näslund.

Lördag 29 september

10.00 Demografiska Databasen öppnar, tillfälle till släktforskning.
Utställningar, bl a av Folkrörelsearkivet, bokbord, servering.
12.00 "Stor Stina " – tjugo år senare! – Åke Lundgren.
Forskning om skogssamebyarna 1650-1850, Bertil Marklund, SKERIA.(utgick)
13.00 Malåbygdens fjorton byar presenterar sig och sin historia med hjälp av intressanta föremål! Musikcafé.
15.30 Malåbygden som gruvrike – Evert Hedström/Göran Wahlberg.
Idrottsmän vi minns – kavalkad av Egon Ebbeståhl.
17.00 Avslutning.

Söndag 30 september

11.00 Högmässa. Därefter kyrkkaffe i Församlingsgården.
Olof Forslund, Georange: "Vision för Malå".

Några citat ur tidningarnas referat:

Norra Västerbotten Åke Lundgren skrev bl.a.

Malåborna intresserar sig för sin historia. Det bevisade helgens lokalhistoriska dagar i Malå.
Det tre dagar långa programmet drog stora skaror besökare.
- Glädjande och överraskande, tyckte Sture Grundberg, en av arrangörerna.
Fast kanske är det ändå inte så överraskande. I Malå pågår nämligen lokalhistorisk forskning lite här och var, vilket det gavs många exempel på under de tre dagarna.
Åtskilliga byar har de senaste åren kommit med egna byaböcker, och senast i raden är Lönås, som i helgen kunde visa upp de första exemplaren av sin nya bok.

De lokalhistoriska dagarna anordnades av Skefo (Förening för Skellefteforskning), som gjorde ett litet avsteg från sitt normala arbetsområde.
- Men också Malå har många anknytningar till kusten, säger ordföranden Rolf Granstrand.
Ulf Lundströms redogörelse om gångna tiders band mellan Malå och Skelleftebygden. Sture Grundbergs kyrkohistoria och Mandor Näslunds språkligheter på Malåmål.
Alltsammans i ett fullsatt församlingshem under fredagskvällen.

Lördagen blev inte mindre intensiv. Då passade flera av Malås byar på att presentera sig, var och en med ett föremål som var typiskt.
- Vi är enda byn i kommunen som inte har gatlyse, upplyste Lena Samuelsson från Släppträsk. Men vi har i alla fall det goda ljusugnsbrödet.

Om Malåbygdens gruvrike berättade Evert Hedström och Göran Wahlberg, medan Egon Ebbeståhl påminde om idrottsmän värda att minnas.
Och tjugo år efter bokens tillkomst gjorde Åke Lundgren en reflektion över Långa lappflickan Stor-Stina.

Intensiva dagar med många programpunkter således men även tillfälle för besökarna att söka egna rötter, något som bland andra Wivi-An Lejdal från Skellefteå passade på att göra.
- Jag söker efter min biologiska mor, berättar hon. Jag bodde här i Malå tills jag var ett halvår, sedan blev jag adopterad. Jag har aldrig letat, men nu ser jag att det finns möjligheter och vill veta mer.

Jo, nog finns det mycket att upptäcka i Malås lokala historia. Inte minst bland de cirka 2 000 gamla bilder som P O Bergström samlat in och som han nu visade upp en bråkdel av.
Det här måste göras något mer av, tyckte många.

I VF skrev Annika Johansson bl.a.
Sissel Mikkelsen, fackarkeolog vid Skellefteå Museum berättade om de forntidsfynd som gjorts i Malå. Trots att Malås historia anses som ung så finns en del fynd som dateras till flera tusen år före Kristus.

Inga-Britt Hultmar berättade om det projekt hon deltagit i som inventerat de historiska lämningar som finns i Malåtrakten. Man har funnit mer än tusen olika fynd, däribland hundratals härdar, tjärdalar och kolbottnar.
- Det är otroligt fascinerande att delta i ett sådant här projekt, berättar Inga-Britt. Man går i skogen på ett helt annat sätt än tidigare.

Lite om Malås kyrkohistoria, banden mellan Skellefteåbygden och Malå och "språkligheter på Malåmål" fortsatte fredagskvällen med.

Prova på släktforskning kunde man göra under lördagen och höra på presentation av Malås byar.
Gruvhistoria och idrottsmän vi minns var en del andra ämnen som stod på programmet under lördagen.

Som en avslutning och en tanke att knyta ihop historien med framtiden berättade Olof Forslund om Georange vid kyrkkaffet efter högmässan på söndagen.
- Georange tillhör ju i allra högsta grad framtiden och möjligheterna för Malås fortsatta historia.
- Det har varit en fin helg, tyckte kyrkoherde Christer Svensson. Vi är mycket nöjda, det har varit välbesökt och spännande. Varje människa har ju rötter någonstans och i helgen har man kunnat ta reda på sina egna rötter i Malå.

Många historier har berättats under helgen och intresset för Malås historia har nog väckts hos många besökare efter en intressant och minnesvärd helg.

Björn Sivertsson och Halvar Larsson spelar musik av Arvid Sjöström, Lainejaur.
(Foto Harry Å)

Några bilder från de lokalhistoriska dagar i Malå

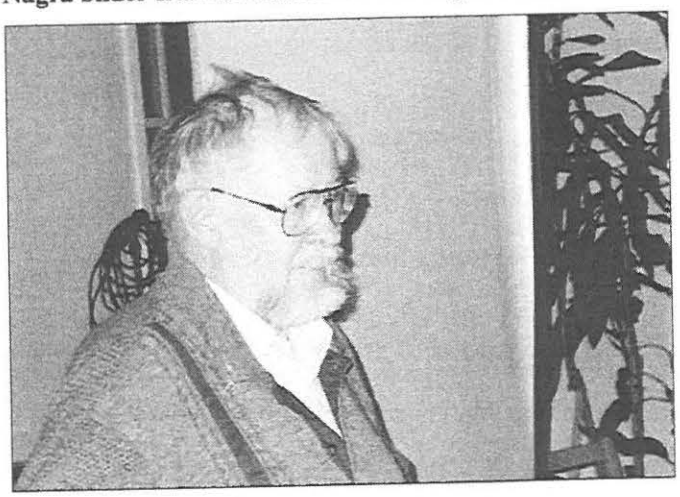

Mandor Näslund berättar om "Språkligheter på Malåmål"
(Foto Harry Å)

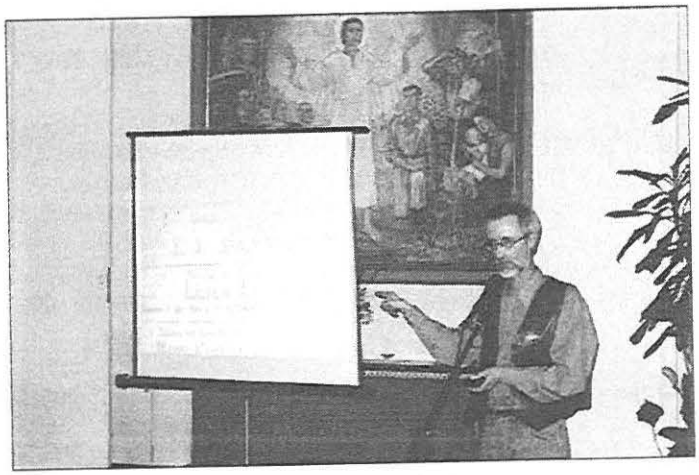

2

Åke Lundgren berättat om "Stor - Stina – tjugo år senare"
(Foto Harry Å)

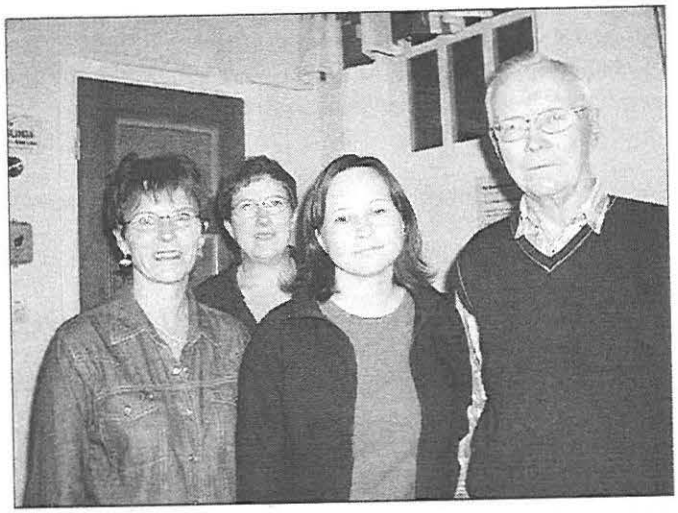

Några medverkande:
Fr.v. Ing-Britt Hultmar, Barbro Viklund, Sissel Mikkelsen och Bruno Stenberg.
(Foto Annika Johansson VF)

FÖRENINGEN FÖR SKELLEFTEFORSKNING SKEFO

Föreningens styrelse under verksamhetsåret 2001

Ordförande	Rolf Granstrand	
vice ordförande	Egil Johansson	Repr. för Umeå universitet
Sekreterare	Barbro Viklund	
Kassör	Harry Åkesson	
Skolansvarig	Tage Nilsson	
Övriga ordinarie ledamöter		
	Allan Boström	
	Bo-Göran Edlund	Repr. för Folkrörelsearkivet
	Christer Larsson	
	Bo Persson	Repr. för Demografiska Databasen
	Göran Wahlberg	
	Karl Axel Lundqvist	Repr. för Skellefteå landsförsamling
	Ulrika Johansson	Repr. för Skellefteå Museum
Ersättare	Tage Lundgren	Repr. för Folkrörelsearkivet
	Siv Andersson	Repr. för Skellefteå Museum
	Åke Lundgren	
	Holger Lundgren	
Adjungerad	Ulf Lundström	Lokalhistoriska institutet

Styrelsen har haft 6 sammanträden

Föreningen hade 130 medlemmar 31/12 2001 en ökning med 9 st

Exempel på SKEFO – arrangemang 2001

15 febr.	**"Med Guld i sikte".** Emil Tjärnström. och Lars Westerlund presenterar sin nyutkomna bok.
14 mars	**"Morön och Hedensbyn – byar som blivit stadsdelar"** Mellanstadieelever presenterar sin lokalhistoria.
5 april	**Årsmöte med föreläsning av Ulf Lundström om "Skellefteå socken 1650 – 1790".**
25 juni	**Bussutflykt till Bjuröklubb** samt återfärd till Skelleftehamn ombord på **Jakobstads Wapen.**
8 juli	**Kulturhistorisk familjedag på Nordanå** i samarbete med övriga kulturhistoriska föreningar samt Skellefteå Museum.
25 aug.	**Bussutflykt genom Guldriket** via bl.a. linbanan i Örträsk, Malå samt Saga-biografen i Adak. (Samarrangemang.)
28-30 sept.	**SKEFO:s lokalhistoriska dagar i Malå, årgång 16** i samarbete med Malå församling, Hembygdsföreningen, studieförbunden m.fl.
18 okt.	**"Skellefteå socken 1650 – 1790"** Samtalskväll om den stora boken i samarbete med SKS.
10 nov.	**" Ernst Westerlunds fotspår..."** Stor lokalhistorisk manifestation på Nordanåteatern i samarbete med Skellefteå Museum, övriga kulturhistoriska föreningar samt studieförbunden. **Utdelning av "Ernst Westerlunds pris för förtjänstfull lokal historisk insats".**

Föreningens verksamhetsplan för år 2002 (Styrelsens förslag till årsmötet)

1. Lokalhistoriska dagarna nånstans centralt i socknen, ex. Sunnanåkyrkan, gärna-vid Mikaeli, alltså den 27-29 september.
2. Avrunda samarbetet med Umeå universitet kring projekt "Kulturgräns Norr" t.ex. genom ett antal offentliga seminarier samt en sommarkurs 2003.
3. Utgivning av två nummer av "Skelleftebygden".
4. Fortsatt samarbete med övriga kulturhistoriska föreningar, fr.a. vad gäller Nordanåområdets utveckling. Särskild uppgift för SKEFO att lyfta fram Nyborgs möjligheter att utvecklas till ett museum för Ske-å kompani och bygdens militärhistoria. Hela älvsområdet kring kyrkan blir av särskilt intresse de närmaste åren genom filmen om 1809 års krig, satsningen på Kyrkstigarna som vandringsleder, Hembygdsföreningens faktamaterial samt förslaget om en kulturhistorisk sensommarfestival.
5. Fortsatt stöd till det lokalhistoriska institutet och dess arbete, bl.a. digitaliseringen och åskådliggörandet av Skellefte socken under perioden 1539-1790.
6. Fortsatt samspel med kommunens skolor, bl.a. genom hemsidan, genom fortbildningsdagar för lärare och historiebytardagar för elever.
7. För tredje året vara med och ordna "I Ernst Westerlunds fotspår ..." den 9 november 2002, t.ex. kring temat "forskare och lokalhistoriker i samverkan" med exempel från projekt "Kulturgräns Norr".
8. Nya initiativ för att finna samarbetsformer med SKERIA och universitetsfilialerna, t.ex. föreläsningssamarbete och samverkan kring kurser.
9. Fortsatt intresse för Skelleftebygdens sjöfartshistoria, t.ex. genom åtgärder för att lyfta fram material ur Karlgårdsarkivet eller uppmärksamma bondeseglationen i anslutning till fälbåtsbygget på Stackgrönnan i regi av Föreningen Allmogebåtar.
10. Satsa på tidskriften "Västerbotten" t.ex. genom arrangemang i anslutning till temanummer.
11. Uppbackning av studiecirkeldokumentationen av Skelleftebygdens församlings- och fromhetsliv.
12. Stöd till det sågverkshistoriska projektet kring Bure bolags arkiv.
13. Fortsatt intresse för Skellet-bondskans bevarande och utveckling, t.ex. genom studiecirklar, publicering av texter samt programinslag.
14. Fortsätta traditionen med bussresor i bygden. Närmast i tur står Kågedalen och Burträskbygden.

Kalendarium 2002

4 mars	**Vintermötet.** Författarna Sven Holmström och Asta Burvall presenterar boken Gräv & schakt – Förr och nu.
16 april	**SKEFOs årsmöte** Gäst: Peter Sköld berättar om Tabellverket och nyutkomna boken Kunskap och kontroll.
7 juli	**Nordanådagen** Samarrangemang med de fyra kulturhistoriska föreningarna Medverkande av någon Skellefteå-författare
28 aug (prel)	**Kulturhistorisk resa** Samarrangemang med Hembygdsföreningen och Släktforskarföreningen Närmast i tur står Kågedalen eller Burträskbygden
27-29 sept.	**SKEFOs lokalhistoriska dagar** I Skellefteå centralort. t.ex. Sunnanå/Sörböle
9 nov	**I Ernst Westerlunds fotspår ...** Stor lokalhistorisk manifestation på Nordanåteatern i samarbete med Skellefteå Museum, övriga kulturhistoriska föreningar samt studieförbunden, t.ex. kring temat "forskare och lokalhistoriker i samverkan" med exempel från projekt "Kulturgräns Norr" **Utdelning av "Ernst Westerlunds pris för förtjänstfull lokal historisk insats".**